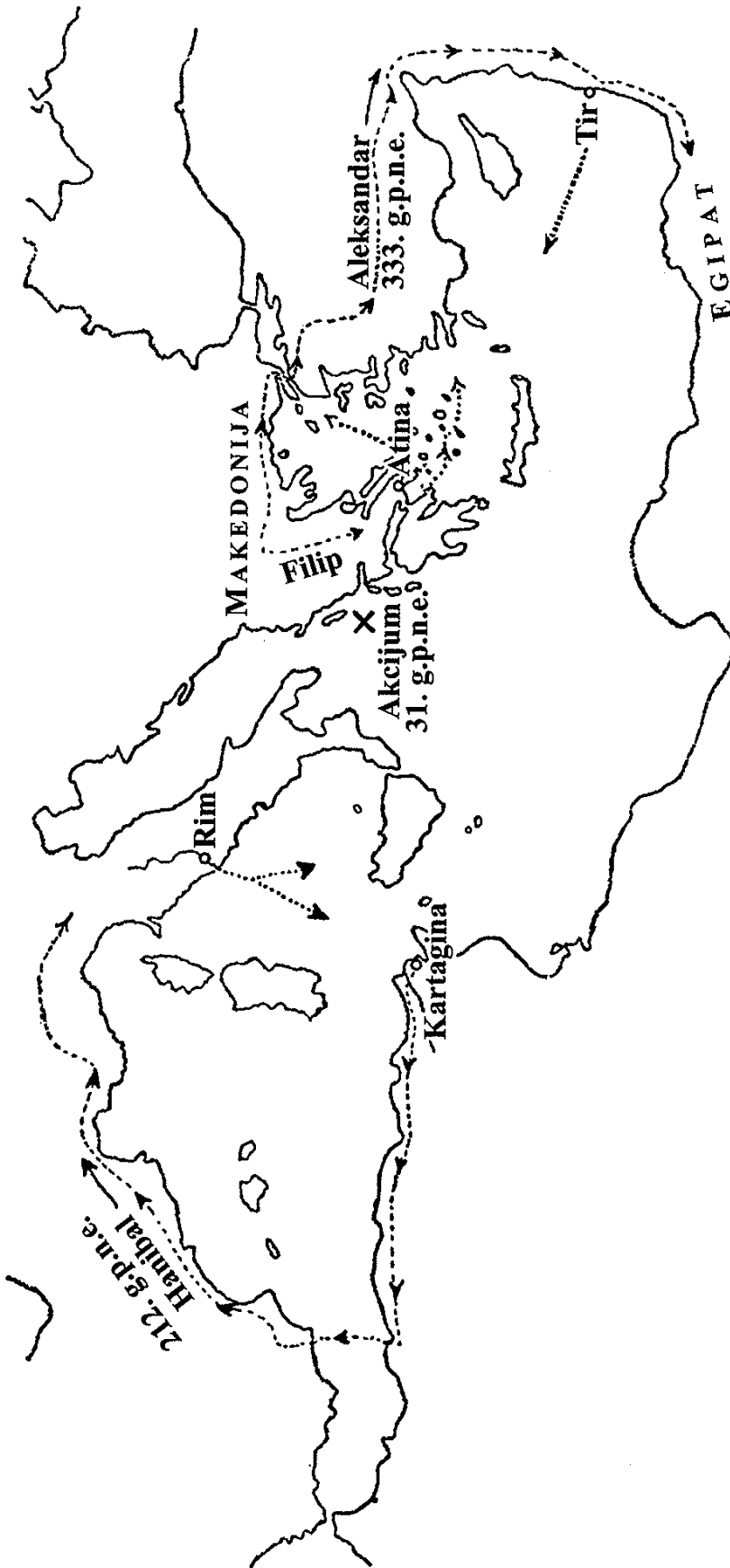

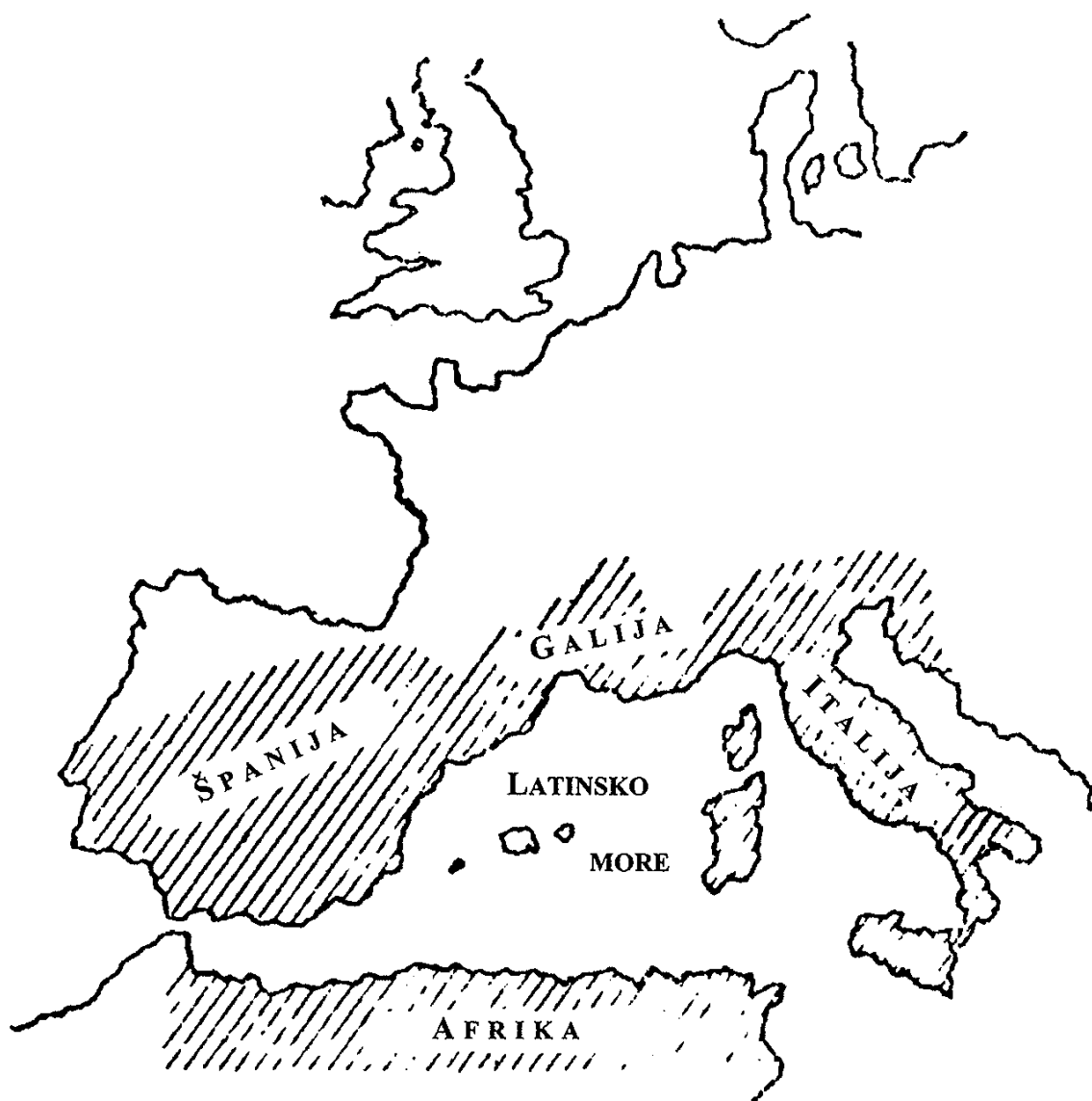
Slika 5 – Dva čuvena vojna pohoda preduzeta u cilju zaoblazženja zone pod kontrolom pomorske sile; prikazano je i mesto bitke koja je „zatvorila“ Mediteran (Akcijum, prim.prev.).

Antonija. U pomorskoj bici kod Akcijuma, jednoj od odlučujućih bitaka u istoriji sveta, zapadna flota Cezara uništila je istočnu flotu Antonija.¹⁰ Od tada je punih pet vekova Mediteran bio „zavoreno more“; rezultat toga je da o Rimskoj imperiji i danas razmišljamo uglavnom kao o kopnenoj sili. Ratna flota nije bila potrebna, osim nešto patrolnih brodova, da održe potpunu kontrolu nad pomorskim arterijama Mediterana u istoj meri u kojoj su kraljevi Egipta kontrolisali svoju dolinu Nila. Još jednom je kopnena sila okončala ciklus nadmetanja na moru time što je pomorskoj sili oduzela njene baze. Istina, ključna bitka se odigrala na moru kod Akcijuma, i Cezarova flota je osvojila nagradu koja predstavlja krunu uspeha za svaku pomorsku silu, a to je kontrola nad celokupnim morskim prostorom. Međutim, ta kontrola nije posle toga održavana na moru, već na kopnu držanjem svih okružujućih obala. ←

Kada je Rim kompletirao svoju vojnu organizaciju oko obala Mediterana, usledio je dugi prelazni period, tokom koga je postepeno pripreman pomorski razvoj zapadne civilizacije. Prelazak je počeo gradnjom rimske mreže puteva, sa ciljem da se omogući veća pokretljivost legijama u maršu. Posle završetka Punskih ratova, zapadni Mediteran se našao u okruženju četiri provincije u kojima se govorio latinski – Italije, južne Galijske, istočne i južne Španije i kartaginskog dela Afrike. Spoljnu granicu afričke pro-

10 Skrećemo pažnju čitaocima da autor, naravno, ne misli na Julija Cezara, već na Oktavijana! Juliju Cezaru je protivnik bio Gnej Pompej; njihovim sukobom je okončan Prvi trijumvirat (49–48. godine pre Hrista). Pompej je prvo poražen na zapadu, u Španiji, pre definitivnog poraza na istoku, kod Farsale u Grčkoj. Rat koji je označio kraj Drugog trijumvirata je više ličio na sukob Zapada i Istoka; vodili su ga Avgust Oktavijan (zapad) i Marko Antonije (istok). Pobedio je Avgust bitkom kod Akcijuma na obali Epira. (Prim. prev.)

Slika 6 – Latinsko more, sa prikazanom teritorijom pod vlašću Rima posle Punskih ratova.

vincije je štitila pustinja Sahara, dok je Italija za leđima imala rov Jadranskog mora, ali je u Galiji i Španiji Rim postao nepoželjni sused nezavisnih keltskih plemena. Tako se pojavila uobičajena dilema svih velikih imperija; krenuti preko granice i okončati opasnost, ili se ukopati i izolovati opasnost, ostavivši je tamo gde je. Narod koji je još uvek bio pun energije izabrao je prvo rešenje, pa su se granica i mreža puteva postepeno širili ka obali okeana dugačkoj 1.600 kilometara, između Rta sv. Vinsenta i ušća

Slika 7 – Latinsko poluostrvo, koje zauzimaju današnji romanski narodi.

Rajne. Ovo je imalo za posledicu da se latinski deo imperije sada oslanjao na dve fizičko-geografske celine: na jednoj strani je bilo „Latinsko more“ – zapadni deo Mediterana, a na drugoj je ležalo „Latinsko poluostrvo“, između Mediterana i okeana.¹¹

Julije Cezar je prodro sve do Biskajskog zaliva i sagradio flotu sa kojom je porazio flotu Veneta iz Bretanje. Zatim je, kako su

11 Ne znam da li su ovi nazivi, Latinsko more i Latinsko poluostrvo, bili korišćeni i ranije. Čini mi se da mogu da posluže da kristališu uopštavanja koja su ovde bitna, pa predlažem da ih i dalje upotrebljavam. (Prim. autora)

Kelti iz Britanije pružali pomoć srodnicima na kontinentu, prešao Engleski kanal¹² i zadao im udarac na njihovom ostrvu. Stotinak godina kasnije Rimljani¹³ su osvojili sve niže i plodnije delove Britanije i tako otklonili rizik uzdizanja nove pomorske sile kraj galskih obala. Na ovaj način je i Engleski kanal postao „zatvoreno more“ pod kontrolom kopnene sile.

Četiri veka kasnije, premoć Rima na kopnu je nestala, pa su mora na oba kraja Latinskog poluostrva prestala da budu „unutrašnja“. Normani¹⁴ su vršili upade širom Severnog mora iz svojih fjordova, da bi se zatim probili kroz Engleski kanal i na kraju kroz Gibraltarski moreuz, sve do udaljenih zabrana Mediterana, okružujući svojom pomorskom silom čitavo „poluostrvo“. Zaposeli su isturena uporišta na ostrvima kao što su Britanija i Sicilija, pa su čak zaposeli i kontinentalne obale u Normandiji i južnoj Italiji.

U isto vreme, Saraceni su na svojim kamilama krenuli iz Arabije i preoteli od Rimske imperije Kartaginu, Egipat i Siriju – to će reći, provincije koje okružuju Mediteran sa juga. A onda su pokrenuli svoje flote preko vodenog prostranstva i zauzeli deo Sicilije i Španije kao svoja prekomorska uporišta.¹⁵ Na taj način

---

12 Kod nas je pod francuskim uticajem odomaćen naziv Lamanš. (Prim. prev.)

13 Nema podataka o bitkama koje je Julije Cezar vodio u Britaniji; izgleda da je njegov „izlet“ na ostrvo imao za cilj izviđanje. Rimljani su osvojili južnih 70 odsto ostrva tek 43. godine po Hristu, a napustili su ga 407. godine radi odbrane Galije. (Prim. prev.)

14 Normani bukvalno znači „Ljudi sa severa“; poznati su i kao Vikinzi i Varjazi, mada ostaje sporno da li su poslednji uopšte bili skandinavski Germani. (Prim. prev.)

15 Ceo mediteranski basen je bio poprište sukoba između dva Rima na severu i Islama na jugu: Arapi su preoteli Kipar u periodu ~826–965. godine; Krit 823–961. godine; Siciliju su osvajali 827–878. godine, a izgubili je u periodu 1061–1091. godine; najveće bojište je bila Španija – pobedom nad Vizigotima 711. godine, blizu Kadiza Mavrima je bio otvoren put ka severu pa su do 718–719. godine zavladaali Pirinejskim poluostrvom izuzev

je Mediteran prestao da bude glavna saobraćajnica Rimske imperije, i pretvorio se u rov koji je razdvajao Hrišćanstvo od Islama. Međutim, pomorska moć Saracena im je omogućila da i dalje drže Španiju, iako se ona nalazila severno od mediteranske barijere, kao što je u proteklim vekovima pomorska premoć omogućavala Rimljanima da drže Kartaginu iako se nalazila sa južne strane mora.

Otuda je latinsko hrišćanstvo tokom hiljadu godina bilo ograničeno na Latinsko poluostrvo i pripadajuća Britanska ostrva. Nekih 2.400 kilometara ka severoistoku, u pravoj liniji, pruža se obala okeana od Svetog zemljouza drevnih vremena do moreuza kod Kopenhagena, dok još toliko, mereno na isti način preko izvijugane mediteranske obale, ima u istočnom pravcu od Svetog zemljouza do tesnaca kod Konstantinopolja.¹⁶ Manje poluostrvo stoji naspram većeg na oba kraja, razdvojeni moreuzom, u prvom slučaju Skandinavija, a u drugom Mala Azija; iza oba poluostrvska pojasa kopna nalaze se dva morska basena usečena duboko u kopno, Baltičko u prvom i Crno more u drugom slučaju. Ukoliko bismo Britaniju posmatrali kao protivtežu Italiji, simetrija najudaljenijeg dela glavne mase poluostrva je takva da biste mogli da u njega ucrtate latinski krst, sa glavom u Nemačkoj, rukama u Britaniji i Italiji, stopalima u Španiji, a središtem u Francuskoj, sklapajući na taj način simboličnu predstavu crkvene imperije koja je obuhvatala ovih pet država i koja je, mada pomerena na

uskog obalskog pojasa na severu; *rekonkvista* (preotimanje) je počela gotovo odmah, ali je tek 1492. godine palo poslednje uporište Mavara, emirat Granada. (Prim. prev.)

- 16 Teško je odrediti šta je autor podrazumevao pod „Svetim zemljouzom“. Ukoliko je to Apeninsko poluostrvo, distance jednostavno nisu tačne; ako se uzme rt Roko kraj Lisabona (krajnja tačka Evrope ka zapadu), udaljenost do moreuza kod Kopenhagena (Kategata) je gotovo tačna (2.460 kilometara), ali odatle do moreuza kod Konstantinopolja (Bosfora) ima čitavih 3.250 kilometara! (Prim. prev.)

sever, predstavljala srednjovekovnog naslednika rimskih cezara. Međutim, dalje ka istoku, gde Baltičko i Crno more počinju da određuju poluostrvski karakter Evrope, konture se rasplinjavaju, jer Balkansko poluostrvo štrči na jug, da bi se na kraju suzilo na malo poluostrvo koje je odigralo ključnu ulogu u istoriji Grčke. Nezahvalno je špekulisati kojim smerom bi išla istorija da Rim nije odustao od osvajanja istočno od Rajne. Ko bi mogao da tvrdi da jedna jedina pomorska sila, potpuno u rukama Latina sve do Crnog i Baltičkog mora, ne bi zavládala svetom iz svoje poluostrvske baze? Međutim, Rimu klasičnog perioda je baza bio pre svega Mediteran, a ne „Latinsko“ poluostrvo, pa granica imperije na Rajni i Dunavu mora biti posmatrana kao krajnji domet u prodiranju sa mediteranske obale u unutrašnjost, a ne kao nedovršeno ostvarenje poluostrvske geopolitike.

Ponovno „otvaranje“ mora na oba kraja je svelo Evropu na razmere poluostrva. Bilo je neophodno pružiti organizovan odgovor ili bi pritisak sa severa i juga zbrisao hrišćanski svet. I tako je Karlo Veliki¹⁷ uzdigao carstvo sa obe strane Rajne, jezički podeljeno na latinsku i germansku polovinu, ali u pogledu vere potpuno latinizovano. Oslanjajući se na tekovine ove imperije, kasnije su mogli da budu organizovani krstaški ratovi. Posmatrajući sa današnje vremenske distance i iz ugla pomoraca, da su krstaški

---

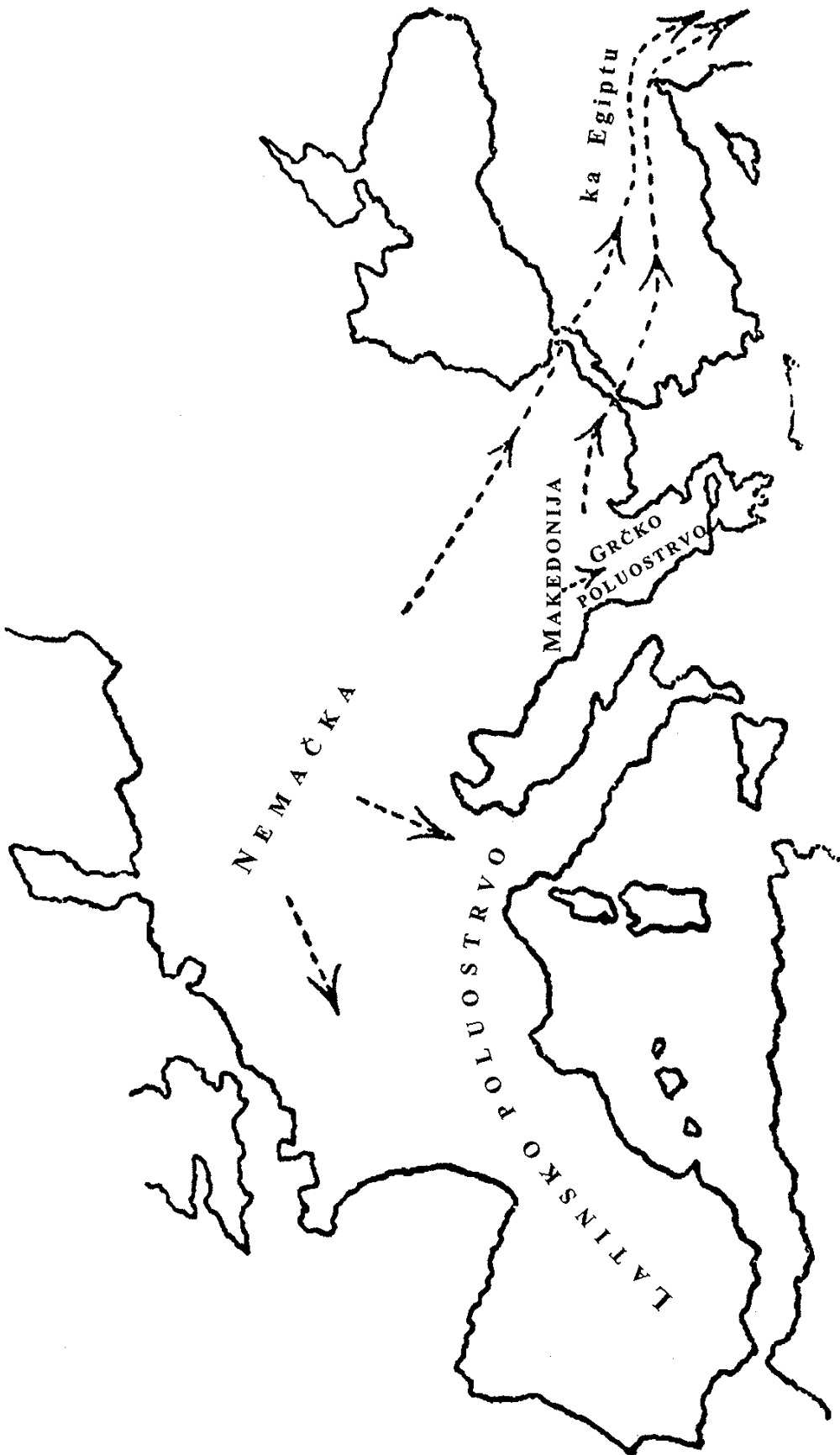
17 Karlo Veliki (747–814), prvi „sveti rimski car“, što je titula obnovljenog cazarizma na zapadu (jedini „rimski car“ je do tada bio u Konstantinopolju) koju mu je dodelio rimski papa 800. godine. Njegov otac Pipin „Mali“ je bio samo upravnik poseda franačkog kralja, ali ga je latinska crkva 754. godine proglasila kraljem da bi štitio njene interese, uspostavljajući skorojevičku dinastiju Karolinga. Karlo nije birao sredstva nastavljajući da služi interesima latinske crkve; genocidom i nasilnim pokrštavanjem je pripojio i „hristijanizovao“ Saksoniju (778–804), Karantaniju (788), Kataloniju (779–801) i slomio otpor Langobarda u Italiji (774) i Avara u Panoniji (796). Savremena Evropska Unija predstavlja neskrivenog nastavljača tradicije Karla Velikog i obnavljanja njegove imperije, i to na još većem prostoru. (Prim. prev.)

ratovi uspeli da ostvare svoj krajnji cilj, njihova glavna posledica bi bilo ponovno „zatvaranje“ Mediterana. Dugi niz ovih ratova, koji su obuhvatili dva veka, išao je u dva smera. Na jednoj strani, flote su polazile iz Venecije i Đenove za Jafu i Akru na sirijskoj obali;¹⁸ na drugoj strani, kopnene vojske su nastupale kroz Ugarsku, duž čuvenog „koridora“ dolinama Morave i Marice, preko Konstantinopolja i Male Azije u Siriju. Nameće se poređenje između očigledno sličnih pohoda krstaških vojski kopnenom rutom, iz baza u Nemačkoj preko zaleđa Mediterana, i pohoda koji je preduzeo Aleksandar Makedonski iz svoje baze u antičkoj Makedoniji. Zaista ima mnogo paralela koje bi se mogle povući između poluhelenizovanih Makedonaca i polulatinizovanih Germana. Međutim, „čistokrvni“ Grci su na makedonskog osvajača gledali kao na izroda!¹⁹ Ali je zato polazište sa baze grčkog poluostrva omogućilo Makedoncima da osvoje grčka pomorska uporišta, kao što je pozicija Germana duž istočne ivice velikog „Latinskog poluostrva“ uvek od njih činila opasnost po uporišta latinske pomorske sile sa druge strane Rajne i Alpa.

Narodi u okvirima latinske civilizacije su očvrsnuli u razdoblju viševjekovnih ratova nazvanim „Mračnim dobom“, tokom koga su se na svojoj matičnoj teritoriji nalazili pod opsadom muhamedanaca, pretrpevši neuspeh da probiju okruženje serijom krstaških ratova. Tek je u XV veku sazrelo vreme za velike avanture na okeanu, koje će potčiniti ceo svet Evropljanima. Vredi da zastanemo na čas da bismo detaljnije razmotrili jedinstvenu situaciju u kojoj je zapadni izdanak ljudskog roda razvio inicijativu i

18 Uglavnom su korišćene luke na jugoistoku Italije (Bari, Brindizi, Otranto); samo je Treći krstaški rat koristio pomorske usluge Đenove, a Četvrti Venecije (da bi uništio pravoslavno carstvo Romeja sa središtem u Konstantinopolju, a ne „nevernike“ na Levantu). Luke Jafa i Akra (tj. Akon, poslednje uporište krstaša, palo 1291. godine) nisu u Siriji nego na obali Izraela, tj. Palestine. (Prim. prev.)

19 Vidi primedbu 5 u ovom poglavlju. (Prim. prev.)

Slika 8 – Prikazuje Nemačku na mestu gde se „Latinsko poluostrvo“ spaja sa kontinentom, i Makedoniju na mestu gde se „Grčko poluostrvo“ vezuje za kopno.

istrajnost koji su mu doneli vodeću ulogu u savremenom svetu. Evropa predstavlja samo ivični deo velikog „ostrva“ koje obuhvata i Aziju i Afriku, dok kolevka Evropljana čini tek polovinu Evrope – „Latinsko poluostrvo“ i pripadajuća poluostrva i ostrva grupisana oko njega. Na jugu leže prostrane pustinje, čiji prelazak na leđima kamile traje po tri meseca, tako da su ljudi crne rase bili odsečeni od belaca. Na zapadu leži bespuće okeana, dok se na severu proteže zaleđeno more. Na istoku se pružaju beskrajne četinarske šume, dok reke na celom tom prostoru teku ili ka zaleđenim ušćima Arktičkog okeana ili ka kontinentalnim jezerima, kao što je Kaspijsko more, koja su izolovana od svetskog okeana. Samo su na jugoistoku karavanski putevi preko niza oaza vodili u spoljni svet, ali su njih, manje ili više potpuno, zatvarali Arapi i Turci od VII do XIX veka.

U svakom slučaju, evropski sistem plovnih puteva je Sueckom prevlakom bio odsečen od Indijskog okeana. Otuda je, gledajući iz ugla pomoraca, Evropa bila definisana kao zasebna celina, mada bi kontinentalci mogli da je zamisle kao deo iste celine koju čini i Azija. Ona je, dakle, bila svet za sebe, ali je u tom svetu bilo dosta plodnog tla, dok su vodeni putevi nudili mogućnost prirodnog povezivanja u porodicu međusobno bliskih naroda. To su bili vodeni putevi za obalsku plovidbu, koji su se granali i prelazili sa kopna na kopno, ne usuđujući se na okeansku plovidbu i ne gubeći obalu sa vidika, kao što se plovilo između rečnih obala. U danima kada nije bilo pravih puteva, koji su nastupili posle raspada Rimskog carstva i njegove putne mreže, čamci su često saobraćali na uzvodnim tokovima reka, koje smo odavno napustili smatrajući da nisu podesni za vodeni saobraćaj.

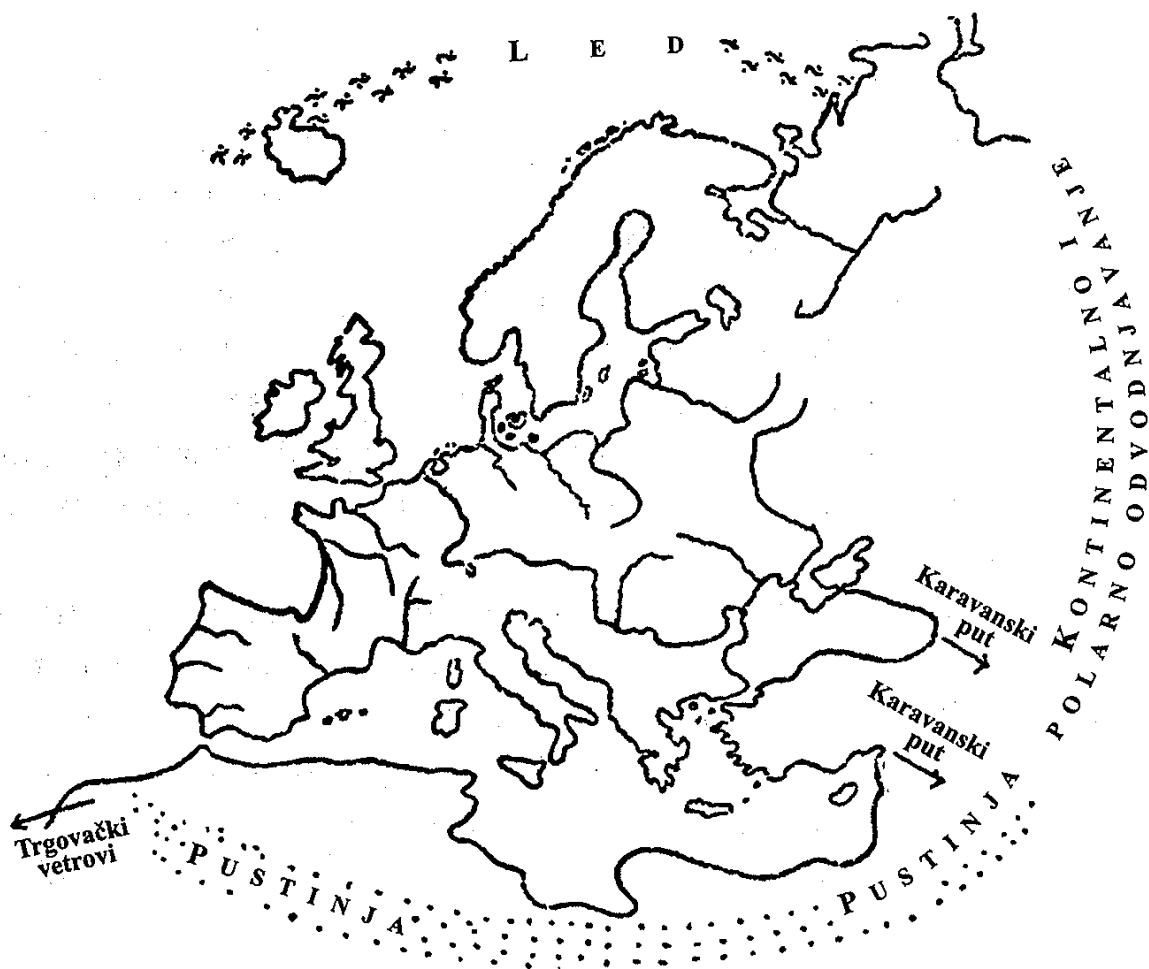
⇒ Postoje dve sretne okolnosti u pogledu srednjovekovne „opsade“ Evrope. Sa jedne strane, „nevernici“ nisu imali na raspolaganju neiscrpne ljudske resurse, jer su nastanjivali suva područja pustinja i stepa kao i relativno male teritorije plodnih oaza; na drugoj strani, „Latinsko poluostrvo“ nije bilo ozbiljnije ugroženo

duž svojih granica okrenutih okeanu jer su Normani, mada svi-repi i surovi dok su još bili pagani, imali za uporišta uske doline fjordova koje su imale još ograničenije resurse od pustinskih oaza, i gde god da su se nastanili – u Engleskoj, Normandiji, Siciliji ili Rusiji – starosedeoci bi ubrzo apsorbovali njihove malobrojne grupe. Na taj način je čitava odbrambena snaga Evrope mogla da bude koncentrisana protiv opasnosti na jugu i istoku. Ali, kako je evropska civilizacija dobijala na inerciji, pojavio se i višak energije koji je mogao da bude upotrebljen duž njenih okeanskih granica; Venecija i Austrija su bile dovoljne da nastave kasnije etape borbe protiv Turaka.

Posle pokušaja Normana da se probiju kroz severna prostranstva leda na Grenlandu, koja nisu donela nikakav praktičan rezultat, Portugalci su se prihvatili zadatka da pronađu morski put do Indije ploveći oko obala Afrike. Na ovaj poduhvat ih je inspirisao princ Henrik „Moreplovac“,²⁰ polu-Englez, polu-Portugalac. Na prvi pogled izgleda čudno što su navigatori poput Kolumba, koji su proveli život ploveći duž obala, često saobraćajući između Venecije i Britanije, toliko dugo odlagali istraživanje obala dalje ka jugu, prolazeći nebrojeno puta kroz Gibraltarski tesnac. Još čudnije izgleda što im je, kada su najzad odlučili da ispitaju do klike seže afrički kontinent, trebalo čitave dve generacije tokom kojih su bezmalo svake godine preduzimali putovanja, pre nego što je da Gama najzad stigao do Indijskog okeana. Teškoće sa kojima su bili suočeni je imao fizičko-geografski uzrok. U pojasu širokom 1.600 kilometara, koji obuhvata geografske širine između Kanarskih ostrva i Zelenog rta, afrička obala predstavlja užarenu pustinju, jer suvi „trgovački vetrovi“ na tom području neprestano

---

20 Henrik „Moreplovac“ (1394–1460), portugalski plemić poznat kao pokrovitelj prvih pomorskih ekspedicija Portugalije na zapad i jug; uticao je i na razvoj kartografije i navigacionih instrumenata i bio tvorac strategije obilaska oko Afrike kao alternative karavanskim putevima ka Orijentu koje su blokirale islamske zemlje. (Prim. prev.)

Slika 9 – Rečni i obalski putevi evropskih pomoraca. Površina evropskog kopna iznosi manje od 2 odsto ukupne površine planete. To je bila tamnica srednjovekovnog hrišćanstva, ali i pomorsko uporište savremenog hrišćanskog sveta.

duvaju sa kopna ka moru.²¹ Bilo bi relativno lako ploviti na jug sa jedrima punim povetarca koji nikad ne posustaje, ali je ostajalo pitanje kako bi se vratili nazad brodovima koji nisu mogli da plove gotovo protiv vetra kao današnji kliperi, niti su se usuđivali da isplave na široki okean presecajući struju vetra, niti bi pak

21 „Trgovački vetrovi“ su poznatiji kao pasati, tj. vetrovi pomoću kojih se prelazi preko mora. Ti vetrovi čine deo planetarne cirkulacije atmosfere; relativno su slabi ali stalno duvaju, menjajući unekoliko geografsku širinu tokom godine. Kolumbo je isplanirao svoju ekspediciju 1492. godine na bazi poznavanja osobina pasata. (Prim. prev.)

smeli da preduzmu spori povratak ploveći uz obalu protiv vetra, bez zaliha svežih namirnica i vode, u vreme kada još nisu znali ni kako da se izbore sa skorbutom?²²

Čim su Portugalci pronašli pomorski put za Indiju, požurili su da se obračunaju sa suparnicima, flotom arabljanskih brodova sa trouglastim jedrom. Evropa je napala svoje protivnike s leđa; oplovila je kopno dok nije došla sa njegove zadnje strane, kao što su i Kserks, Aleksandar, Hanibal i krstaške vojske marširali obilaznim putem kako bi stigli na udaljeni kraj mora.

Od tog doba, sve do otvaranja Sueckog kanala 1869. godine, evropski pomorci su u sve većem broju obilazili Rt dobre nade, da bi plovili odatle na severoistok ka istočnom okeanu sve do Kine i Japana. Samo je jedan brod, Vega švedskog barona Nordenskjelda, do današnjeg dana uspeo da oplovi Aziju sa severne strane – uz beskrajan rizik, tokom pune dve godine – i čak ni on nije oplovio trojni kontinent, jer se vratio u domovinu kroz Suecki kanal. Ni putovanje kopnom za Indiju, osim kao avantura pojedinaca, nije preduzeto sve do proteklog veka. Trgovina sa Indijom je obavljana obalskom plovidbom – oko velikog poluostrva isturenog ka jugu, oivičenog obalama Evrope i Afrike na jednoj strani, a obalama Afrike i Azije na drugoj. Gledano iz ugla plovidbe za Indiju, kopno je imalo oblik ogromnog rta, koji se protezao ka jugu negde na sredokraći između Britanije i Japana. Ovo globalno poluostrvo je okružila pomorska sila, kao što se dogodilo i sa poluostrvima koja su držali Grci i Latini: njegove obale su čitavom dužinom bile otvorene za pomorsku trgovinu kao i za napad s mora. Pomorci su napravili prirodan izbor za svoja trgovačka i ratna uporišta na malim ostrvima uz samu obalu kontinenta kao što su Mombasa, Bombaj, Singapur i Hong Kong,

22 Skorbut se javlja kao posledica nedostatka vitamina C u organizmu; simptomi su natečene desni koje krvare, ispadanje zuba, bolni i ukočeni zglobovi, anemija. Bio je uobičajena bolest kod pomoraca još početkom XIX. veka. (Prim. prev.)

Slika 10 – Svetsko poluostrvo

ili na malim poluostrvima poput Rta dobre nade i Adena, jer su te lokacije nudile sklonište za njihove brodove i siguran smeštaj za njihovu robu. Kada su postali smeliji i jači, postavili su svoje trgovačke gradove poput Kalkute i Šangaja kraj ušća velikih plovnih reka, odakle su imali pristup produktivnim i gusto naseljenim tržištima u unutrašnjosti.²³

Evropski pomorci su zahvaljujući svojoj većoj pokretljivosti obezbedili prednost tokom nekih četiri stotine godina u odnosu na kontinentalce iz unutrašnjosti Afrike i Azije. }

Otklanjanje neposredne opasnosti po hrišćanski svet usled relativnog slabljenja islama je, nesumnjivo, bio jedan od razloga za raspad srednjovekovne Evrope krajem XV veka; već 1493. godine papa je bio prinuđen da povuče čuvenu granicu preko okeana, od severnog do južnog pola, kako bi sprečio sukobe između španskih i portugalskih pomoraca. Ova deoba je vremenom dovela do pojave pet konkurentskih pomorskih sila koje su se nadmeštale na okeanima – Portugalaca, Španaca, Francuza, Holanđana i Engleza – umesto jedinstvene sile koja bi, svakako, bolje odgovarala idealu krstaša.

I tako je krajnji ishod hiljadugodišnjeg perioda, u kome je izvršen prelazak sa antičkih na savremene uslove gospodarenja

²³ Kalkuta i Šangaj su i danas najveći gradovi u svojim zemljama (Indiji i Kini); Kalkuta, nekadašnja prestonica britanske Indije, smeštena je na ušću Hugle, zapadnog rukavca delte Ganga, a Šangaj na ušću najveće kineske reke, Jangcea. (Prim. prev.)

morima, takav da nameće poređenje između Grčkog i Latinskog poluostrva, svakog sa svojim ivičnim ostrvom. Poluostrvska Grčka i ostrvski Krit su svojim međusobnim odnosom anticipirali odnos Latinskog poluostrva i ostrva Britanije. Pod vlašću Doraca, veći resursi kontinentalnog poluostrva su iskorišćeni radi osvajanja Krita, ali je kasnije suparništvo Sparte i Atine sprečilo da se ovo poluostrvo u punoj meri iskoristi kao uporište pomorske sile. Tako je i u slučaju većeg poluostrva i pripadajućeg ostrva, Britaniju osvojio i držao Rim sa kontinentalnog poluostrva; ali kada se srednji vek primakao kraju, nekoliko suparničkih uporišta pomoraca zauzelo je delove Latinskog poluostrva, svako od njih izloženo napadu sa kopna u pozadini, kao što su Atina i Sparta bile izložene invaziji iz Makedonije. Jedno od uporišta razmeštenih na Latinskom poluostrvu, Venecija, bilo je suprotstavljeno islamu, dok su se ostala nadmetala u krvavom neprijateljstvu za vlast nad okeanom, tako da je na kraju manja britanska baza na ostrvu, kojoj se nije suprotstavila ujedinjena baza sa poluostrva, postala domovina pomorskoj sili koja je okružila i zaustavila ekspanziju mnogo većeg poluostrva.

Istina, unutar same Velike Britanije nije bilo postignuto efektivno političko jedinstvo sve do XVIII veka,²⁴ ali su fizičko-geografske činjenice uslovile da engleski narod na jugu ostrva uvek bude dominantan, bilo kao neprijatelj ili saveznik naroda Škotske i Velsa. Još od doba normanske invazije,²⁵ pa sve do uspona savremene industrije na bazi ugljenih basena, engleska nacija je

---

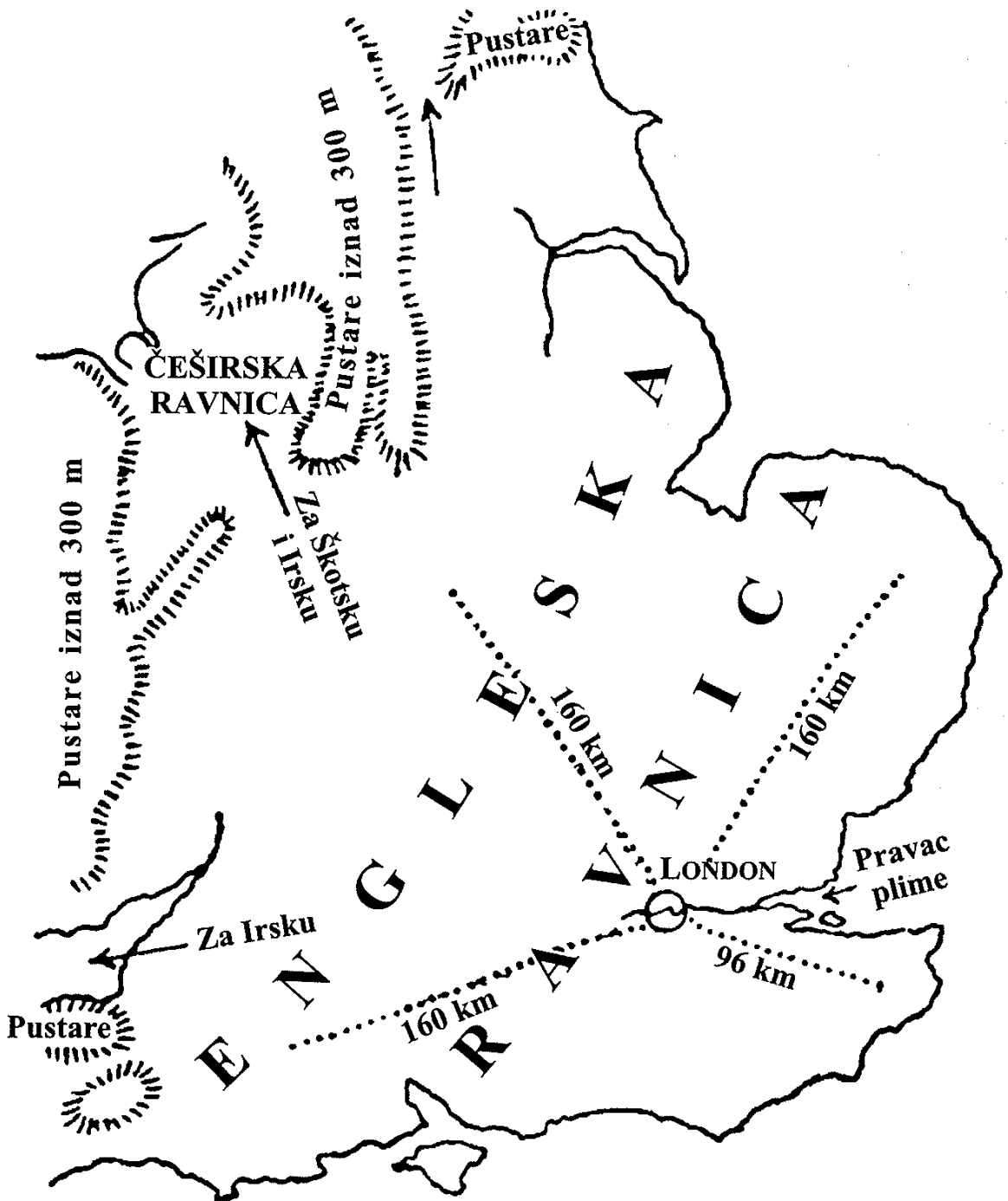
24 Engleska i Škotska su se ujedinile 1707. godine. Međutim, već od 1603. godine kada je kralj Škotske, Džejms VI, postao i kralj Engleske kao Džejms I, dve kraljevine su povezane tzv. „personalnom unijom“ (ujedinjenje kroz ličnost kralja). (Prim. prev.)

25 Normansko osvajanje Engleske je usledilo posle bitke kod Hejstingsa, 14. oktobra 1066. godine. Normanska dinastija je bila suverena na ostrvu, ali je u matičnom domenu u Normandiji ostala vazal francuskog kralja. (Prim. prev.)

bila gotovo jedinstvena po jednostavnosti svoje strukture. To je ono što engleskoj istoriji daje epski karakter, sve do vremena kada su istorije Škotske i Irske pomešale svoje tokove sa njom. Jedna plodna ravnica, oivičena planinama na zapadu i severu i uskim morima na istoku i jugu, narod farmera, jedan kralj, jedan parlament, reke koje nadolaze u vreme plime sa jedinim većim gradom kao glavnom tržnicom i lukom – to su elementi od kojih je sazdana Engleska, čiji su svetionici zasijali u znak upozorenja na vrhovima brda od Plimuta do Bervika-na-Tvidu one davne noći tokom vladavine Elizabete kada je španska armada ušla u Engleski kanal.²⁶ U manjoj razmeri, Lacij, Tibar, grad, senat i narod Rima su u jednom starijem vremenu takođe predstavljali slično jedinstvo i sličnu izvršnu snagu. Istorijski, pravu bazu za britansku pomorsku moć je činila naša engleska ravnica – plodna i izolovana; ugalj i gvozdena ruda iz ivičnih područja ravnice dodati su u kasnijim vremenima. Beli simbol Kraljevske mornarice, ne bez istorijske osnove, predstavlja zastavu Svetog Đorđa, sa izvesnim „osobenostima“ dodatim za dominione.

Svaku osobenost pomorske sile možemo da proučimo na primeru britanske istorije tokom poslednja tri veka, ali matična baza, produktivna i bezbedna, predstavlja suštinsku stvar na koju su se nadovezale sve ostale. Kažu nam da treba da svakodnevno zahvaljujemo Bogu za naš Kanal, ali dok sam posmatrao blagoslovenu žetvu na engleskoj ravnici te kritične, 1918. godine, činilo mi se da bismo, *kao narod pomoraca*, trebali da budemo podjednako zahvalni i za naše plodno tle. Ostrvski Krit je bio prisiljen da pogne glavu pred Dorcima koji su stigli sa prostranijeg poluostrva.

26 Španska „nepobediva“ armada je isplovila jula 1588. godine sa ciljem da osvoji Englesku i restaurira rimokatoličku veru u zemlji. Serijom napada na glomaznu i loše vođenu armadu, Englezi su uspeli da je razbiju i nateraju nepovezane ostatke u plovidbu oko Britanskih ostrva gde su je olujni vetrovi dokrajčili. (Prim. prev.)

Slika 11 – Plodna engleska ravnica, baza pomorske moći

Četiri puta tokom protekla tri veka je učinjen pokušaj da se sruši britanska premoć na moru sa ivičnih delova naspramnog kontinenta – iz Španije, Holandije i dva puta iz Francuske. Na

kraju, posle Trafalgara,²⁷ britanska pomorska sila je definitivno okružila Latinsko poluostrvo, stekavši i pomoćna uporišta na Gibraltaru, Malti i Helgolandu. Obalski pojas kontinenta je praktično postao britanska granica, bez obzira na neprijateljsko gusarenje, a Britanija je mogla neometano da se pripremi za eventualni rat na moru. Tako je i preduzela vojni pohod na „poluostrvo“ u Španiji, i iskrkala armiju u Holandiji kako bi pomogla svojim ratnim saveznicima. Čak je naslutila i operaciju kod Galipolja, povukavši svoje trupe sa Valherena i iz Korunje.²⁸ Kada su ratovi sa Napoleonom bili završeni, britanska pomorska sila je, ostavši gotovo bez konkurencije, okružila Svetsko poluostrvo istureno sve do Rta dobre nade, južno od linije koja povezuje Britaniju i Japan. Britanski trgovački brodovi na moru bili su sastavni deo britanske imperije; britanski kapital, koji je prelazio nacionalne granice kao sastavni deo britanskih resursa, kontrolisan iz londonskog Sitija,²⁹ uvek bio na raspolaganju za održavanje premoći na morima i u prekomorskim posedima. Bio je to veličanstven i unosan položaj, i izgledao je tako sigurnim da je i

27 Bitka kod rta Trafalgar (blizu Kadiza na jugozapadu Španije) 21. oktobra 1805. godine je verovatno najveća britanska pobeda na moru; 27 britanskih brodova je potopilo ili zarobilo većinu od 33 francuska i španska broda, bez sopstvenih gubitaka. Izginulo je i ranjeno oko 1.500 Britanaca prema približno 7.000 poginulih i još toliko zarobljenih na protivničkoj strani. Britanski komandant, admiral Nelzon, je poginuo, ali su Napoleonovi planovi za iskrčavanje u Englesku nepovratno propali. (Prim. prev.)

28 Valheren je holandsko ostrvo na ušću Rajne, (La) Korunja je grad i važna luka na severozapadu Španije. Autor nastoji da britanskoj pomorskoj strategiji pripiše izvesnu „vidovitost“; no, operacija kod Galipolja 1915. godine će biti vrlo loše izvedena a Kraljevska mornarica će usled zapuštenosti i uverenosti u večitu premoć na moru biti izložena velikim gubicima i poniženjima tokom oba svetska rata. (Prim. prev.)

29 Londonski „Siti“ je staro jezgro grada na istočnom kraju, gde su sedišta vodećih finansijskih institucija zemlje; sinonim za finansijsku elitu Britanije. (Prim. prev.)

običan podanik iz viktorijanskog perioda smatrao da je vladavina ostrvske Britanije nad morima deo prirodnog poretka stvari. Možda zbog toga i nismo bili naročito popularni u ostalim delovima sveta; naš položaj sa one strane Kanala je delovao kao prevelika prednost. Ali, ratni brodovi ne mogu da plove preko planina, a još od vremena kada su Plantageneti vodili ratove u Francuskoj mi nismo nastojali da vršimo trajna osvajanja na evropskom kontinentu, tako da možemo da se nadamo da će strani istoričari suditi o Britaniji XIX veka kao što je to u jednom čuvenom slučaju učinio učenik koji je upravnika privatne škole u koju je išao opisao kao „zver, ali poštenu zver“.

Možda je najznačajnija posledica britanske prevlasti na moru bio njen položaj u Indijskom okeanu jednu generaciju pre izbijanja Velikog rata. Britanski „radž“³⁰ u Indiji je zavisio od podrške sa mora, pa ipak u svim morima između Rta dobre nade Indije i Australije najčešće nije bilo ni jednog britanskog bojnog broda, pa čak ni teške krstarice.³¹ U suštini, Indijski okean je pretvoren u „zatvoreno more“. Britanija je ili posedovala ili bar „štitila“ najveći deo obalskih linija, dok su preostale ivične teritorije bile ili na ostrvima, kao što je Holandska Istočna Indija,³² ili pak u portugalskom Mozambiku i nemačkoj Istočnoj Africi³³ do kojih se, mada su bile na kontinentu, pri postojećim uslovima nije moglo

30 „Radž“ je indijska reč koja označava vlast i moć; Britanci su je preuzeli da označe svoju kolonijalnu vlast (samo u Indiji). (Prim. prev.)

31 Bojni brodovi su bili nosioci vatrene moći velikih mornarica u prvoj polovini XX veka. Prototip modernog bojnog broda je bio britanski „*Dreadnought*“ (Drednot – Neustrašivi) porinut 1906. godine. Bio je pokretan parnim turbinama, teško oklopljen i naoružan višecevnim kupolama sa topovima velikog kalibra. Ubrzo su i druge veće mornarice imale ovakve brodove. Drugi svetski rat je pokazao da avijacija ima veću razornu moć i duži domet, pa su nosači aviona postali udarna snaga flote. (Prim. prev.)

32 Danas Indonezija (Prim. prev.)

33 Danas Tanzanija (Prim. prev.)

stići kopnom iz Evrope. Sa izuzetkom Persijskog zaliva, nigde više nije bilo takve baze na kojoj bi se temeljila pomorska moć, kombinujući bezbednost sa potrebnim resursima, tako da je Britanija javno istakla kao princip svoje politike da ne dozvoli uspostavljanje pomorskih baza bilo na persijskoj ili turskoj obali Persijskog zaliva.³⁴ Površno gledajući, postoji upadljiva sličnost između Mediterana, koji su sa svih strana okružili Rimljani, i zatvorenog basena Indijskog okeana sa britanskom armijom na severozapadnim granicama Indije.³⁵ Razlika leži u činjenici da dok je zatvaranje Mediterana počivalo na legijama, zatvaranje mora oko Indije je održavala pomorska moć čija se duga ruka pružala sve od matičnih obala Britanije.

U ovom kratkom pregledu promena kroz koje je prošao razvoj pomorskih sila nismo zastali da razmotrimo već istrošenu temu o jednoj sili koja bi gospodarila nad svim morima. Sada svi shvataju da zahvaljujući povezanosti okeanskog prostora i pokretljivosti flote odsudna bitka na moru ima trenutne i dalekosežne posledice. Cezar je pobedio Antonija³⁶ kod Akcijuma, i od tog trenutka su Cezarove naredbe bezpogovorno izvršavane s kraja na kraj Mediterana. Britanija je pobedila u svojoj kritičnoj bici kod Trafalgara, i mogla je da spreči flotama svojih neprijatelja izlazak na ma koji od okeana, da transportuje svoje armije do ma koje obale koju poželi kao

34 Persija je današnji Iran; arapsku obalu je u to vreme držala Turska. (Prim. prev.)

35 Britanija je zaista držala znatnije kopnene snage samo u nekim „problematičnim“ područjima svog kolonijalnog carstva. Glavno među njima je bio severozapad Indije zbog ratobornih, pljačkaških plemena u Afganistanu, ali i zbog konfrontacije sa Rusijom koja je stigla do tih područja kontinentalnim putem. (Prim. prev.)

36 Vidi primedbu 10 u ovom poglavlju. (Prim. prev.)

i da ih povuče odatle, da prevozi robu iz prekomorskih zemalja kući, kao i da izvrši pritisak u pregovorima na ma koju zemlju koja ima izlaz na more. Naš interes se ovde prevashodno odnosio na baze na kojima se temelji pomorska moć, kao i njen odnos prema bazi koja predstavlja osnovu premoći na kopnu. Na duge staze, ovo pitanje je od fundamentalnog značaja. Nekada su postojale flote ratnih čamaca na Nilu, ali je njihovo nadmetanje na Nilu na kraju onemogućila jedinstvena kopnena sila koja je uspostavila kontrolu nad plodnim bazama čitavom dužinom toka kroz Egipat. Kritska ostrvska baza je osvojena od strane veće baze koju su Grci uspostavili na susednom poluostrvu. Makedonska kopnena sila je zatvorila istočni Mediteran za ratne flote Grka i Feničana oduzimajući i jednima i drugima njihova uporišta. Hanibal je izvršio udar kopnenim putem na poluostrvsku bazu rimske pomorske sile i ta baza je spasena tek kada je postignuta pobeda na kopnu. Cezar je osvojio kontrolu nad Mediteranom pobedom na moru, da bi je potom Rim zadržao braneći svoje kopnene granice. U srednjem veku latinsko hrišćanstvo se branilo na moru nastupajući sa svoje poluostrvske baze, ali je u skorijim vremenima izrastao veći broj međusobno suprotstavljenih država na poluostrvu kao i više uporišta pomorske sile, svako od njih izloženo napadu sa kopna, pa je pomorska premoć prešla u ruke one sile koja je imala manju bazu, ali baziranu na ostrvu – srećom, na plodnom ostrvu koje je imalo i velike zalihe uglja. Na bazi pomorske sile koja je počivala na ovakvim osnovama, britanski pustolovi su udarili temelje prekomorskoj imperiji koja je obuhvatala kolonije, plantaže, trgovačke postaje i zaštićene teritorije, i armijama prevezenim preko mora uspostavila lokalnu kopnenu silu u Indiji i Egiptu. Rezultati britanske pomorske sile su bili toliko impresivni da je to možda bio uzrok sklonosti da se prenebregnu signali upozorenja tokom novije istorije i da se ukoreni opšti stav da pomorska sila neizbežno ima poslednju reč u nadmetanju sa kopnenom silom, zbog povezanosti globalnog okeanskog prostora.

Pomorska moć nije nikada igrala veću ulogu nego što je to bio slučaj u tek minulom Velikom ratu, kao i u događajima koji su mu prethodili. Ti događaji su počeli pre dvadesetak godina, sa tri velike pobede koje je postigla britanska mornarica ne opalivši ni jedan hitac. Prva je bila kod Manile, na Pacifiku, kada je nemačka eskadra zapretila da će intervenisati kako bi zaštitila špansku eskadru, koju je upravo porazio odred američkih brodova, gde je britanska flota stala na stranu Amerikanaca. Bez prenaplašavanja tog incidenta, on može da posluži kao tipičan primer za odnose koji su vladali među velikim silama tokom Špansko-američkog rata,³⁷ koji je Americi na kraju doneo isturena uporišta kako u Atlantiku tako i u Pacifiku, i naveo je da se prihvati gradnje Panamskog kanala, kako bi stekla prednosti koje nudi ostrvski položaj kada je u pitanju mobilizacija flote. Na taj način je učinjen i prvi korak u britansko-američkom izmirenju. Štaviše, potvrđena je i Monroova doktrina³⁸ u pogledu Južne Amerike.

Druga od pomenutih pobeda britanske mornarice je postignuta kada je zadržana potpuna kontrola nad morem tokom rata u Južnoj Africi,³⁹ koja je bila od suštinske važnosti za očuvanje

37 Špansko-američki rat je bio neka vrsta mini-svetskog rata (vođen je na dva okeana), a završen je oduzimanjem poslednjih kolonijalnih poseda od Španije. Amerikanci su iscenirali potapanje svog broda „Mejn“ 15. februara 1898. godine u luci Havane kao izgovor za napad na špansku Kubu; već 1. maja američka flota je na prepad uništila špansku u luci Manile na Filipinima. SAD su Pariskim mirovnim ugovorom od 10. decembra dobile Kubu, Portoriko, Guam i Filipine. (Prim. prev.)

38 Monroova doktrina (2. decembra 1823. godine) je nazvana po predsedniku SAD Džeјmsu Monrou; predstavlja nametanje patronata SAD tek oslobođenoj Latinskoj Americi pod parolom „Amerika Amerikancima“. (Prim. prev.)

39 Poznatiji je kao Burski rat (1899–1902); izbio je usled britanskih pretenzija na kolonije holandskih doseljenika „Bura“ koje su proglasile nezavisnu republiku 1880. godine. U pozadini je stajalo otkriće bogatih nalazišta zlata

britanske vlasti u Indiji; a treća je ostvarena tako što je uspešno izolovala operacije u Rusko-japanskom ratu⁴⁰ od ostalog sveta, i sticajem okolnosti uspela da očuva neometan pristup Kini. U sva tri slučaja, istorija je mogla da pođe sasvim drugim smerom da nije intervenisala britanska mornarica. I pored svega toga – možda i kao posledica rečenog – rast nemačke flote podstaknut Zakonima o mornarici, doveo je do povlačenja izvesnog broja britanskih eskadri sa Dalekog Istoka i iz Mediterana, kao i do saradnje sa japanskom i francuskom flotom u tim morima.

Sam Veliki rat je početak na stari način i sve do 1917. godine se nisu primećivali novi aspekti geopolitičke stvarnosti. Već prvih dana borbi britanska flota je uspostavila kontrolu nad okeanom, okruživši zajedno sa francuskom mornaricom čitavo poprište rata na poluostrvskom kopnu. Nemačke trupe u njihovim kolonijama su bile izolovane, nemačka trgovačka mornarica oterana sa mora, britanski korpus prevezen preko Kanala ne izgubivši ni jednog čoveka ni konja, dok je snabdevanje Britanije i Francuske iz prekomorskih poseda teklo bezbedno i neometano. Ukratko, teritorije Britanije i Francuske su objedinjene u smislu ratnih operacija, a njihova zajednička granica je pomerena na domet topova sa nemačke obale – što nije bila mala nadoknada za privremen, ma koliko žalostan, gubitak francuskih departmana koje su Nemci

---

i dijamanata na spornim teritorijama. Rat je završen ponovnim uspostavljanjem britanske vlasti. (Prim. prev.)

- 40 Vojni sukob (1904–1905) između carske Rusije, koja je pokušavala da se ekonomski poveže sa Dalekim Istokom tek završenom Trans-sibirskom prugom (građenom 1891–1904) preko Mandžurije, i Japana, koji se uz pomoć zapadnih sila (Britanije i SAD) naoružao i pokušavao da osnuje kolonijalno carstvo u Aziji. Padom ruskog uporišta, Port Artura, 2. januara 1905. godine (usled izdaje) i porazom slabo pripremljene ruske flote, koja je iz Baltika plovila oko Afrike za Vladivostok u tesnacu kod ostrva Cušima 27–29. maja 1905. godine. Rusi su izgubili rat, što je iste godine dovelo do revolucije i uspostavljanja ustavne monarhije umesto carskog samodržavlja. (Prim. prev.)

okupirali. Posle Bitke na Marni⁴¹ prava ratna karta Evrope bi pokazala da francusko-britanska granica prati obale Norveške, Danske, Nemačke, Holandije i Belgije – na rastojanju od tri milje u slučaju obala neutralnih država⁴² – da bi onda išla vijugavom linijom kroz Belgiju i Francusku sve do švajcarske granice u planinama Jure. Zapadno od te granice, bilo da je na kopnu ili moru, dve sile su mogle da se pripreme za odbranu od neprijatelja. Devet meseci kasnije Italija je skupila hrabrost da se pridruži saveznicima, uglavnom zbog toga što su njene luke ostale otvorene zahvaljujući savezničkoj premoći na moru.

Na istočnom frontu se rat takođe odvijao na stari način. Kopnene snage su bile podeljene na sve suprotstavljene sile, a ona koja je bila postavljena sa spoljne strane, bez obzira na njen potpuno različit poredak carskog samodržavlja, bila je saveznik pomorskoj sili demokratskog Zapada. Ukratko, raspored snaga je u opštim crtama ponovio situaciju od pre stotinak godina, kada je britanska pomorska sila pružala podršku Portugalcima i Špancima na „poluostrvu“, i bila saveznik autokratskim režimima kopnenih sila sa evropskog Istoka.⁴³ I Napoleon je ratovao na dva fronta, koje bi današnjim rečnikom mogli da opišemo kao zapadni i istočni.

41 Dve velike bitke na zapadnom frontu tokom Prvog svetskog rata (autor verovatno misli na prvu). Prvom (5–10. septembra 1914. godine) je zaustavljen nemački obuhvatni manevar preko Belgije koji će se pokazati katastrofalnim po Francusku u sledećem ratu. Druga bitka (15. jula – 7. avgusta 1918. godine) je predstavljala poslednju nemačku ofanzivu u Prvom svetskom ratu (primirje je potpisano 11. novembra). (Prim. prev.)

42 Autor verovatno misli na nautičke milje (3 milje = 5,55 kilometara). Neutralne su bile Norveška, Danska i Holandija; sve tri će biti okupirane u sledećem ratu. (Prim. prev.)

43 Autor insistira na tome da je carsko samodržavlje u Rusiji predstavljalo tipičnu „istočnjačku tiraniju“; drugi autokratski režim bi verovatno bila Habzburška Austrija, svakako prihvatljiviji oblik despotizma za „demokratski“ Zapad. (Prim. prev.)

Međutim, usled ulaska SAD u rat, 1917. godine je došlo do velikih promena pada carskog režima u Rusiji i potpunog raspada ruske vojne sile koji je usledio. Globalna strategija nadmetanja među silama je bila potpuno izmenjena. Od tog trenutka smo se borili, i to mogu da kažem, a da ne povredim nijednog od naših saveznika, da bismo svet u kome živimo učinili sigurnijim za razvoj demokratije. Toliko što se tiče idealizma. Podjednako je važno da imamo na umu i novo lice stvarnosti. Do nedavno, u završnim fazama rata, vodili smo direktan duel između kopnene i pomorske sile, gde je pomorska sila držala kopnenu pod opsadom. Pobili smo, ali da je pobedila Nemačka, razvila bi svoju sopstvenu pomorsku silu oslanjajući se na širu bazu nego što se ikada pre dogodilo u istoriji, ustvari na najširu moguću bazu.⁴⁴ Zajednička kontinentalna masa Evrope, Azije i Afrike sada i efektivno, a ne samo u teoriji, predstavlja „ostrvo“. Da ne bismo to zaboravili, od sada ćemo ga ponovo nazivati Svetskim ostrvom u tekstu koji predstoji.⁴⁵

Jedan od razloga zbog kojih pomorci nikada nisu shvatili koncept koji je izražavao naziv „Svetsko ostrvo“ je taj što nisu mogli da plove oko njega. Ledeni pokrivač, oko 3.200 kilometara u prečniku, pluta na površini Polarnog mora⁴⁶ i jednom od svojih ivica naleže na pličak duž severne obale Azije. Prema tome, za uobičajene pomorske svrhe ovaj kontinent nije „ostrvo“. Tokom protekla

44 Autor ovde svakako misli na poznati Brest-litovski mir (zaključen 3. marta 1918. godine) kojim je boljševička delegacija predvođena Trockim predala Nemačkoj i Austro-Ugarskoj Litvaniju, Letoniju, Estoniju, Belorusiju i Ukrajinu; moguće je i da je predviđao germansku okupaciju cele Rusije, koja bi sa kontinentalnom Evropom i Bliskim Istokom („da je Nemačka pobedila“) činila najveću bazu pomorske moći u istoriji. (Prim. prev.)

45 Autor je prvi put izneo ovu tezu u svom prethodnom radu „*The Geographical Pivot of History*“ (*Geografska osovina istorije*), koji je objavljen 1904. godine. (Prim. prev.)

46 Današnji naziv je Severni ledeni okean. (Prim. prev.)

četiri veka pomorci su ga smatrali za ogromno poluostrvo koje se prostire od maglovitog severa ka jugu, kao što se vrh planine diže iz mase oblaka nad skrivenim podnožjem. Čak i tokom poslednjeg veka, od kada je otvoren Suecki kanal, putovanje na Istok je i dalje išlo oko isturene kopnene mase, mada je krajnja tačka na jugu sada bio Singapur, a ne Rt dobre nade. Ova činjenica, kao i njegove ogromne dimenzije, navele su ljude da o njemu misle kao o kontinentu, kao da se od ostrva razlikovao po još nečemu osim veličinom. O njegovim delovima i sada govorimo kao o Evropi, Aziji i Africi, na isti način kao što o delovima jedinstvenog okeana govorimo kao o Atlantiku, Pacifiku i Indijskom okeanu. Međutim, u teoriji su ga čak i stari Grci smatrali ostrvom, mada su ga nazivali „Svetom“. Učenicima u školama danas o njemu govore kao o „Starom svetu“, za razliku od dva poluostrvska kopna koja zajedno sačinjavaju „Novi svet“. Pomorci, pak, ga jednostavno nazivaju „kontinentom“, kontinualnim kopnom.

Razmotrimo na trenutak proporcije i odnose ovog Velikog ostrva koje tek odnedavno opažamo. Ono je postavljeno bočno u odnosu na Severni pol. Mereći od Severnog ka Južnom polu duž središnjeg azijskog meridijana, prvo nailazimo na nekih 1.600 kilometara ledom okovanog mora sve do severnih obala Sibira, zatim na oko 8.000 kilometara kopna sve do južnog kraja Indije, a potom na preko 11.000 kilometara mora sve do ledenog pokrivača antarktičkog kopna. Ali mereći duž meridijana koji prolazi Bengalskim zalivom ili Arabijskim morem,⁴⁷ Azija meri s kraja na kraj tek nekih 5.600 kilometara. Od Pariza do Vladivostoka ima blizu 9.600 kilometara, dok je od Pariza do Rta dobre nade otprilike isto toliko; no, sve ove mere se protežu po loptastoj površini planete koja ima nešto više od 40.000 kilometara u obimu. Da nema leda koji blokira plovni put oko kopna, praktični po-

47 Bengalski zaliv zapljuskuje obale Indijskog podkontinenta duž jugoistočne strane (nalazi se između Indije i Indokine), dok Arabijsko more leži na zapadu (između Indije i Arabijskog poloustrva). (Prim. prev.)

morci bi već odavno govorili o Velikom ostrvu upotrebljavajući neki sličan naziv, jer ono obuhvata tek nešto više od petine ukupnog raspona njihovog okeana.

Svetsko ostrvo završava na svojim krajnjim severoistočnim i jugoistočnim tačkama. Kada je vreme vedro, sa severoistočnog rta možete da vidite preko puta Beringovog moreuza⁴⁸ početak izduženog poluostrvskog para, od kojih svako ima tek jedan dvadesetšesti deo Zemljine površine, a koje nazivamo Amerikom. Površno gledajući, nema sumnje da postoji izvesna sličnost koja proizilazi iz simetrije Starog i Novog sveta; svaki se sastoji od dva poluostrva, Afrike i Evroazije u jednom slučaju, Severne i Južne Amerike u drugom. Ali među njima nema prave sličnosti. Severne i severoistočne obale Afrike su dužinom od skoro 6.500 kilometara toliko podudarne sa naspramnim obalama Evrope i Azije da Sahara predstavlja daleko efektniju barijeru u društveno-kulturnom kontinuitetu od Mediterana. U danima vazdušnog saobraćaja koji su pred nama, pomorska sila će se koristiti plovnom putem Mediterana i Crvenog mora jedino ukoliko joj to dopusti kopnena sila, jer je vazduhoplovna sila samo produžena ruka kopnene, poput nove vrste desantnih trupa kada je u pitanju nadmetanje sa pomorskom silom.

Ali Severnu i Južnu Ameriku, povezane zemljouzom Paname, treba u praksi smatrati za ostrva a ne poluostrva, u pogledu njihovog međusobnog odnosa. Južna Amerika ne leži samo na jugu, već se najvećim delom nalazi istočnije od Severne Amerike; dva kopna su svako u svom stroju, kako bi to rekli vojnici, tako da široki okeanski prostor okružuje Južnu Ameriku sa svih strana osim na jednom beznačajnom delu njene spoljne konture. Isto se odnosi i na Severnu Ameriku u odnosu na Aziju, jer se pruža preko okeana tako da, kao što se može lepo videti na globusu, najkraće rastojanje između Pekinga i Njujorka ide upravo preko

---

48 Beringov moreuz je na najužem mestu širok oko 84 kilometra. (Prim. prev.)

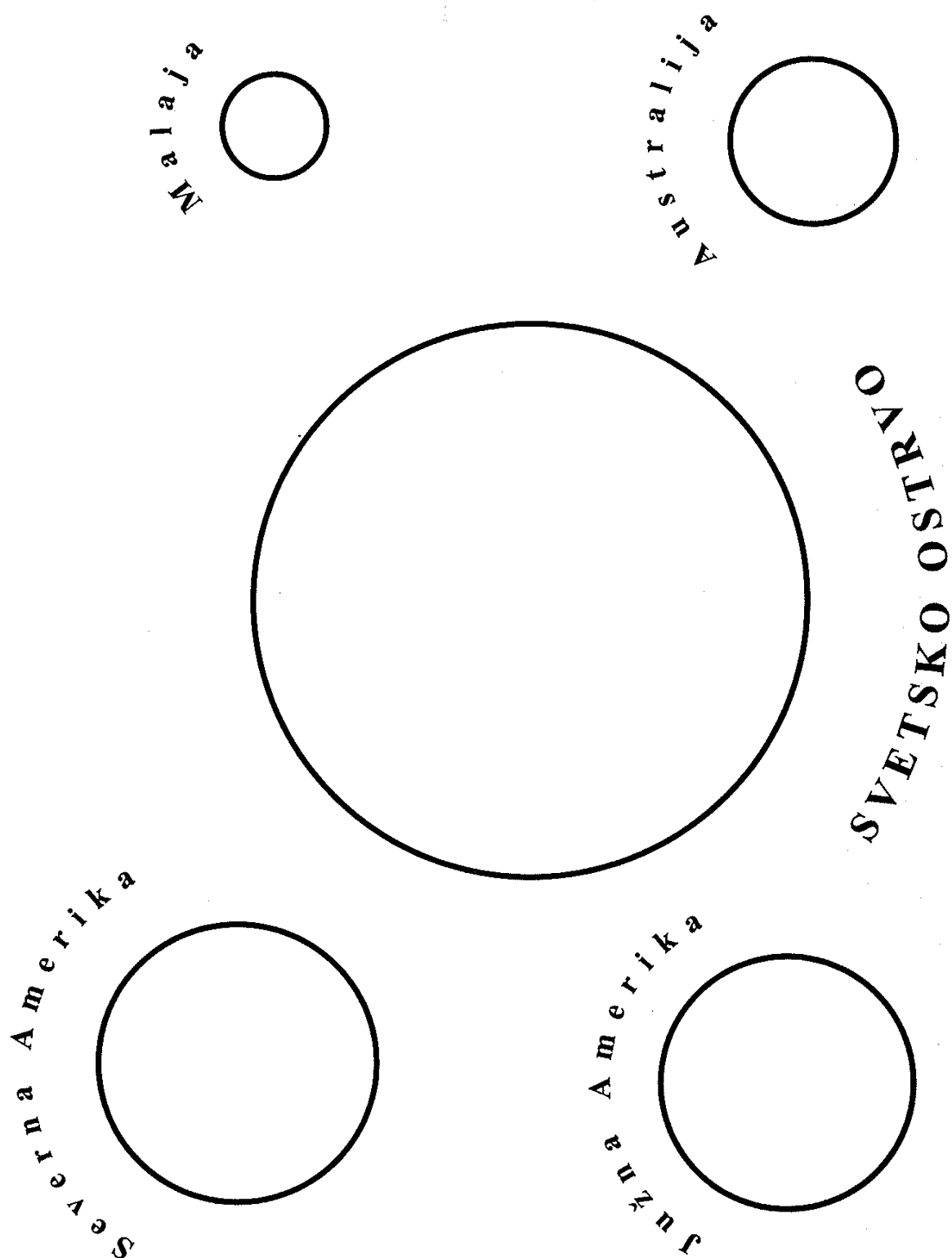
Beringovog moreuza, i ta okolnost može uskoro biti od značaja za one koji budu putovali vozom ili avionom. Treći od novootkrivenih kontinenata, Australija, leži hiljadama kilometara dalje od krajnjeg jugoistoka Azije, a po površini predstavlja tek šezdesetpeti deo površine planete.

Na taj način sva tri takozvana nova kontinenta u pogledu prostiranja predstavljaju tek satelite „starog“ kontinenta. Postoji jedan okean i on pokriva devet dvanaestina površine planete; postoji jedan kontinent – Svetsko ostrvo – koji pokriva dve dvanaestine površine planete; i postoji mnoštvo manjih ostrva, gde Severna i Južna Amerika predstavljaju dva najveća, koja sva zajedno zauzimaju preostalu dvanaestinu površine. Prema tome izraz „Novi svet“, sada kada sagledavamo stvarne relacije, a ne samo predstave koje su se razvile tokom istorije, sadrži u sebi pogrešnu perspektivu.

Istina je da, gledajući šire, u Svetskom poluostrvu koje se pruža na jug do Rta dobre nade, i u pomorskoj bazi koju predstavlja Severna Amerika imamo, u daleko krupnijoj razmeri, treći kontrast, koji čine poluostrvo i ostrvo postavljeni jedno kraj drugog, posle Grčkog poluostrva i Krita u najsitnijoj, i „Latinskog“ poluostrva i Britanije u nešto krupnijoj razmeri. Ali ovde postoji još i vitalno važna razlika da, kada Svetsko poluostrvo bude povezano savremenim kopnenim saobraćajnicama, ono će praktično postati deo Svetskog ostrva, i posedovaće kako prednosti tipične za ostrvski položaj tako i neuporedivo obilje resursa.

Vodeće ličnosti SAD već neko vreme opažaju da se njihova zemlja više ne nalazi „preko sveta“, a predsednik Vilson je sav svoj narod ujedinio u tom stavu kada je dobio opšti pristanak da uvede SAD u rat. Ali Severna Amerika više nije kontinent; u ovom XX veku ona će se smanjiti do razmera ostrva. Amerikanci su imali običaj da misle o svojim sedam i tri četvrti miliona kvadratnih kilometara⁴⁹ kao o ekvivalentu Evrope; jednog dana,

49 Radi se o površini „kontinentalnih“ SAD, bez Aljaske. (Prim. prev.)

Slika 12 – Prikazani krugovi predstavljaju relativni odnos površina Svetskog ostrva i njegovih satelita.

govorili su, postojace Sjedinjene Evropske Države kao „sestra“ Sjedinjenih Američkih Država.⁵⁰ Iako svi među njima to još nisu shvatili, oni sada više ne mogu da razmišljaju o Evropi izolovano od Azije i Afrike. Stari svet je postao ostrvo, ili drugačije rečeno celina za sebe, neuporedivo najveća geografska celina na našoj planeti.

Postoji upadljiva paralela između kratke istorije Amerike i mnogo duže istorije Engleske; obe zemlje su do sada prošle kroz isti redosled kolonijalne, kontinentalne i ostrvske faze. Naseljavanje Angla i Saksonaca⁵¹ duž istočne i južne obale Britanije je često smatrano za predznak budućih trinaest engleskih kolonija razmeštenih duž istočne obale Severne Amerike; ono što je češće izmicalo pamćenju jeste da je postojala i kontinentalna faza u engleskoj istoriji, koja se može uporediti sa epohom Linkolna⁵² u Americi. Ratovi Alfreda Velikog i Viljema Osvajača su u velikoj meri bili građanski ratovi vođeni između delova same Engleske uz povremene upade Normana, a Engleska nije postala „ostrvska“ u punom smislu te reči sve do vremena Elizabete, jer se sve do tada nije oslobodila neprijateljstva Škotske, i tek tada je ostvarila unutrašnje jedinstvo, postavši celinom u odnosu na susedni kontinent. Danas je i Amerika jedinstvena celina, jer se američki narod izborio sa razlikama koje su ga razdirale, i postala je „ostrvo“

50 Taj projekat se upravo ostvaruje pod nazivom Evropska unija. (Prim. prev.)

51 Invazija Atila je bila neposredan razlog za migraciju Angla i Saksonaca u Britaniju (od 449. godine). Zvanična nauka insistira da su oba plemena bila germanska, ali postoje i osnovana mišljenja da su Saksonci bili slovenskog porekla. Angli su bili malobrojnija prethodnica (kao Varjazi u Rusiji) te je zemlja nazvana po njima – *Angle-land* = England (Engleska); Saksonci su, pak, bili daleko masovniji; pod normanskom vlašću (od 1066. godine) kao potčinjeni narod pominju se samo Saksonci. (Prim. prev.)

52 Abraham Linkoln (1809–1865), 16. predsednik SAD; predvodio je Unioniste („severnjake“) u Američkom Građanskom ratu 1861–1865. godine i doneo zakon o ukidanju ropstva (1863). Ubijen je samo 5 dana posle predaje vojske Juga. (Prim. prev.)

jer su istorijski događaji uverili Amerikance da njihov takozvani kontinent deli istu planetu sa jedinim pravim Kontinentom.

Zamislite na karti sveta ovaj tek minuli rat, onako kako su vođene operacije tokom 1918. godine. Bio je to rat između Ostrvljana i Kontinentalaca, oko toga nema nikakve sumnje. Rat se vodio na kontinentu, uglavnom duž granica poluostrvske Francuske okrenutih glavnoj kopnenoj masi; na istoj strani su se našle Britanija, Kanada, SAD, Brazil, Australija, Novi Zeland i Japan – sve sami „ostrvljani“. Francuska i Italija su poluostrvske, ali čak i sa tom prednošću ne bi dočekale kraj rata bez podrške „ostrvljana“. Indija i Kina – ova druga utoliko što je ratovala na frontu u Mandžuriji – mogu se smatrati isturenim predstražama britanske, američke i japanske pomorske sile. Holandska Java⁵³ je jedino ostrvo sa velikom populacijom koje nije bilo u sastavu zapadne alijanse, pa ipak Java nije bila ni na strani kontinentalnih sila. Značaj ovog jednoglasnog opredeljenja „ostrvljana“ je nesumnjiv. Kolaps Rusije je učinio da jasnije sagledamo realnosti,⁵⁴ jer je Ruska revolucija⁵⁵ omogućila pročišćenje ideala za koje smo se borili.

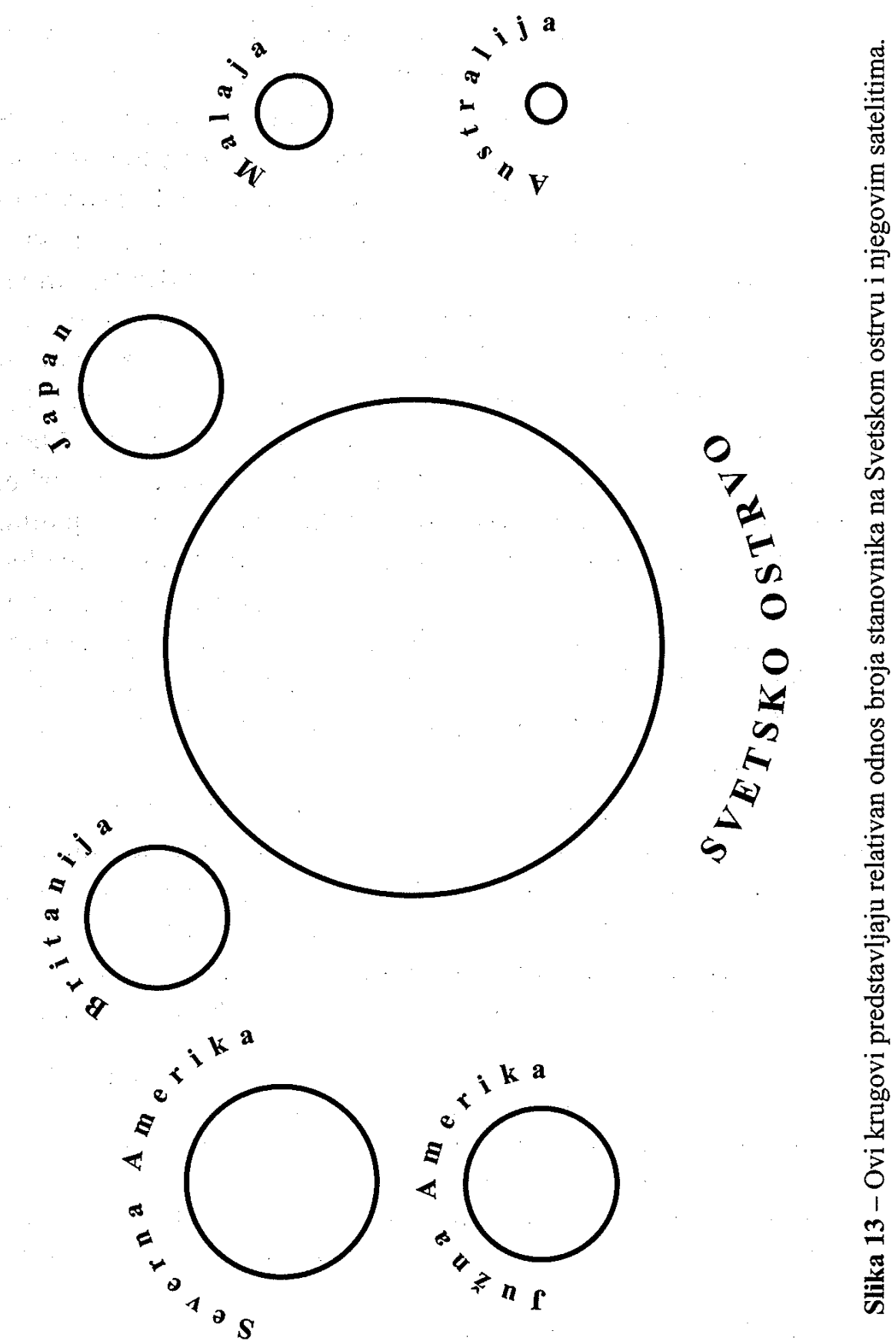
Činjenice će se pojaviti u istoj perspektivi i ako razmotrimo stanovništvo planete. Više od četrnaest šesnaestina celokupnog čovečanstva živi na Velikom Kontinentu, dok približno još jedna šesnaestina živi na ostrvima uz njegovu obalu, u Britaniji i Japanu. Čak i danas, posle četiri veka emigracije, svega oko jedne šesnaestine svetskog stanovništva živi na manjim kontinentima. Ni

---

53 Java je oduvek imala daleko više stanovnika od svih ostalih ostrva Malajskog arhipelaga (tj. Indonezije), koja su u to vreme bila u posedu Holandije; ona je ovde izuzeta iz „zapadne alijanse“ jer je bila neutralna u Prvom svetskom ratu. (Prim. prev.)

54 Autor očigledno smatra da carskoj Rusiji kao kontinentalnoj, ali i „nedemokratskoj“ sili nije ni bilo mesto u taboru zapadnih, „ostrvskih“ demokratija. (Prim. prev.)

55 Vidi primedbu 4 u II poglavlju. (Prim. prev.)

Slika 13 – Ovi krugovi predstavljaju relativan odnos broja stanovnika na Svetskom ostrvu i njegovim satelitima.

vreme najverovatnije neće značajno promeniti ove odnose. Ukoliko bi srednji zapad Severne Amerike mogao uskoro da obezbedi uslove za, recimo, još sto miliona ljudi, verovatno je da bi unutrašnjost Azije mogla da u isto vreme ima dve stotine miliona više nego sada, a ako bi tropski deo Južne Amerike mogao da prehrani još sto miliona, onda bi tropski delovi Afrike i Indije verovatno bili u stanju da prihvate dodatnih dve stotine miliona. Samo džungle Konga, kultivisane radi poljoprivrede, mogle bi da obezbede hranu za četiri stotine miliona duša ukoliko bi gustina naseljenosti bila ista kao na Javi, a stanovništvo Jave i dalje raslo. Štaviše, imamo li ikakvog osnova da smatramo da unutrašnjost Azije, imajući u vidu njenu klimu i istorijski razvoj, ne bi mogla da othrani stanovništvo isto tako robusno kao i ono iz Evrope, Severne Amerike ili Japana?

Šta ako Veliki kontinent, čitavo Svetsko ostrvo ili bar njegov veći deo, u nekom budućem vremenu postane jedinstvena, ujedinjena baza pomorske sile? Zar to neće značiti da će ostale „ostrvske“ baze biti daleko nadmašene u gradnji brodova i raspoloživom broju pomoraca? Njihove flote bi se, nema sumnje, borile sa svim onim heroizmom koji predstavlja njihovo istorijsko nasleđe, ali bi konačan ishod bio unapred određen. Čak i u upravo završenom ratu, ostrvska Amerika je morala da priskoči u pomoć ostrvskoj Britaniji, ne zato što britanska flota više nije bila u stanju da održi kontrolu nad morima, već da Nemačka ne bi došla u priliku da se mirovnim sporazumom, ili bolje primirjem, domogne takve teritorijalne baze za izgradnju flote i regrutovanje pomoraca da bi Britanija za svega nekoliko godina posle toga bila nadmašena i u brodovima i u ljudstvu.

Predaja nemačke flote u Firt o Fortu⁵⁶ je bio blistav trenutak, ali ukoliko trezveno razmislimo i posmatramo na duže staze, zar

---

56 Firt o Fort je zaliv duboko usečen u južni deo istočne obale Škotske; na njegovom ulazu se nalazi i bivša škotska prestonica Edinburg. Deo nemačke flote se predao i u zalivu Skapa Flou na Orknejskim ostrvima kraj severnih

još uvek nismo prisiljeni da računamo sa mogućnošću da najveći deo Velikog Kontinenta može jednog dana da se nađe pod vlašću jednog centra, i da bi mogao da posluži kao baza za izgradnju nepobedive pomorske sile? Zar nismo u tek završenom ratu otklonili upravo takvu opasnost, a ipak sporazumom koji smo na kraju postigli ostavili mogućnost da dođe do istog takvog pokušaja u budućnosti? Zar nam nije dužnost da u tome prepoznamo najveću pretnju po slobodu sveta na planu strategije, i da nađemo način da se novim političkim sistemom koji gradimo obezbedimo od te opasnosti?

Da pogledamo sada kako izgledaju stvari iz ugla Kontinentalaca.

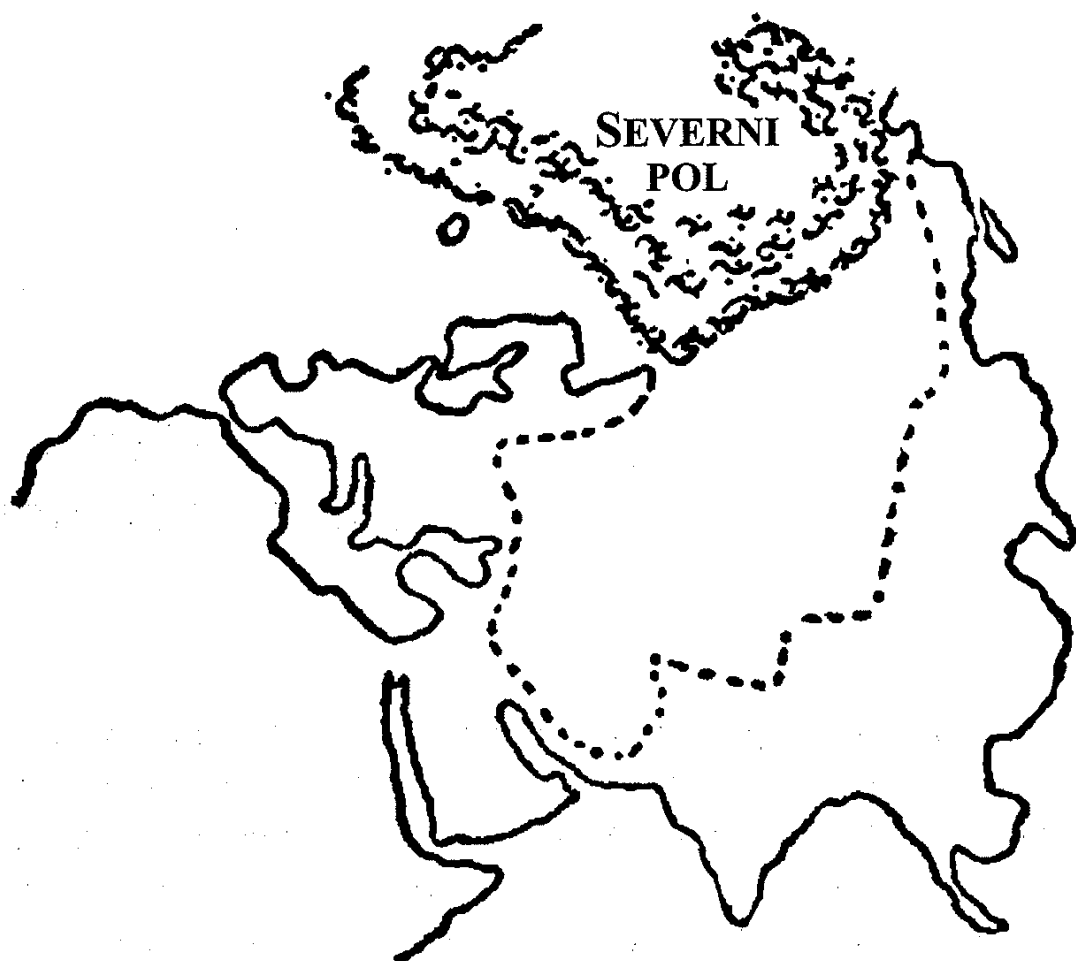
---

obala Škotske, gde su Nemci iz prkosa sami potopili veći deo svojih brodova. (Prim. prev.)

Gledište kontinentalaca

Pre četiri stotine godina izmenjena je čitava perspektiva ljudskog roda u toku samo jedne generacije putovanjima velikih istraživača, Kolumba, da Game i Magelana. Ideja o celovitom okeanu, koja je dotle bila samo naslućivana na bazi slične pojave plime u Atlantiku i morima oko Indije, iznenada je postala sastavni deo razmišljanja praktičnih umova. Slična revolucija se odvija i u današnjoj generaciji kroz ubrzano shvatanje celovitosti Kontinenta, zahvaljujući savremenim metodama komunikacije kopnom i vazduhom. „Ostrvljanima“ je dugo trebalo da shvate šta se događa. Britanija je ušla u rat da bi odbranila svoje susede, Belgiju i Francusku, možda i nesvesno osećajući da je i sama ugrožena od strane opasnosti koja je njima zapretila, ali je bila gotovo jednoglasna u svojoj odluci isključivo zbog moralne obaveze, zbog garancija koje je dala Belgiji.¹ Amerika je bila šokirana tragedijom broda

1 Ista „igra“ će biti ponovljena pred sledeći rat: Francuska je garantovala nezavisnost Čehoslovačkoj, a Velika Britanija Poljskoj; dve sile će ubrzo „razmeniti“ garancije. Garancija Čehoslovačkoj je izigrana Minhenskim sporazumom 29/30. septembra 1938. godine kada su se dve sile saglasile da Nemci okupiraju Sudetsku oblast, da bi 15. marta 1939. godine. Nemačka okupirala i ostatak Češke. Iako je britanski premijer Čemberlen ostao

Slika 14 – Pokazuje veliki deo Azije i Evrope čije reke teku ili ka zaleđenom severu, ili se ulivaju u slana jezera koja nisu povezana sa okeanom; prikazano je i kako se Afrika sučeljava sa Evropom i Azijom na dužini od oko 6.500 kilometara. (Ekvivalentna projekcija)

Luzitanija,² i na kraju je uvučena u rat uglavnom zbog opšteg kršenja prava neutralnih zemalja u nemačkom podmorničkom ratu.

---

upamćen po kapitulantskoj politici iz Minhena, za sudbinu Čehoslovačke je bila odgovorna pre svega Francuska. Međutim, britansku reakciju je bilo lako predvideti: kada Nemci budu napali Poljsku 1. septembra 1939. godine. Britanija će 3. septembra objaviti rat Nemačkoj; Francuska će, nemajući izbora, učiniti isto. (Prim. prev.)

- 2 *Luzitanija* je britanski brod koji je potopila nemačka podmornica 7. maja 1915. godine; tada je skoro 1.200 ljudi izgubilo život – među njima i 128 Amerikanaca. (Prim. prev.)

Ni jedna od anglosaksonskih zemalja u početku nije jasno videla strategijski smisao rata. One su gledale na Kontinent iz njegovog okruženja, poput pomoraca koji su Gvineju, Malabar, Koromandel i Murmansk nazvali „obalama“. Ni u Londonu ni u Njujorku nije postojao običaj raspravljanja o međunarodnoj politici onako kako se to čini u kafeima po centralnoj Evropi. Prema tome, da bismo shvatili kontinentalno gledište moramo da pomerimo našu sopstvenu tačku posmatranja iz prostora van velikog obalskog prstena Kontinenta u njegovu unutrašnjost.

Najbolje je da počnemo „grupisanjem“ podataka kojima raspolazemo, jer ćemo jedino na taj način moći da komotno rasuđujemo o realnostima koje Kontinent postavlja pred strategijsku misao. Kada razmišljate o velikim stvarima, morate da mislite u širokim potezima; pukovniku jednog bataljona je četa jedinica sa kojom operiše u svojim razmišljanjima, ali za generala su merna jedinica brigade. Da bismo formirali jedinice kojima ćemo da operišemo, biće neophodno da na samom početku uđemo u izvesne geografske detalje.

Severni obod Azije predstavlja nepristupačnu obalu, okovanu stalnim ledom izuzev uskog vodenog prolaza koji se tu i tamo otvara duž obale tokom kratkotrajnog leta, zahvaljujući topljenju lokalnog leda formiranog tokom zime između nasukanih santi i kopna. Slučaj je hteo da tri od najvećih reka u svetu, Lena, Jenisej i Ob, teku ka severu kroz Sibir do ove obale, i da su na taj način potpuno odsečene od opšteg sistema plovnih puteva koji čine okean i plovni rečni tokovi.³ Južno od Sibira se nalaze drugi

---

3 To je bilo tačno sve do sada mada, uz pomoć savremenih ledolomaca, naponi koji se sada ulažu, naročito u preduzeću na Tajnsajdu, da se otvori direktni morski put do ušća Oba i Jeniseja može da rezultira uspostavljanjem pomorskog saobraćaja sa zapadnim Sibirom preko leta. (Prim. autora)

regioni bar iste ukupne veličine, koji se odvodnjavaju u slana jezera koja nemaju vezu sa okeanom; takvi su baseni reka Volge i Urala, koje utiču u Kaspijsko more, kao i Oksusa i Jaksartesa⁴ koje se ulivaju u Aralsko jezero. Geografi obično opisuju ove basene u unutrašnjosti kopna kao „kontinentalne“. Uzeti zajedno, regioni koji se odvodnjavaju ka Arktiku ili unutar kontinenta obuhvataju gotovo polovinu Azije i četvrtinu Evrope, i obrazuju veliku, neprekinutu teritoriju na severu i u središtu kontinenta. Cela ta teritorija, koja se proteže od zaleđenih, ravnih obala Sibira sve do žarkih, strmih obala Beludžistana i Persije, bila je nedostupna brodovima sa okeana. Njeno otvaranje putem železnice – s obzirom na to da je pre toga bila praktično bez puteva – i prugama avio-saobraćaja u bliskoj budućnosti, predstavlja pravu revoluciju u odnosima između čovečanstva i okružujućeg geografskog prostora u svetu. Ovaj ogromni region ćemo nazvati Srcem Kontinenta.⁵ Herold

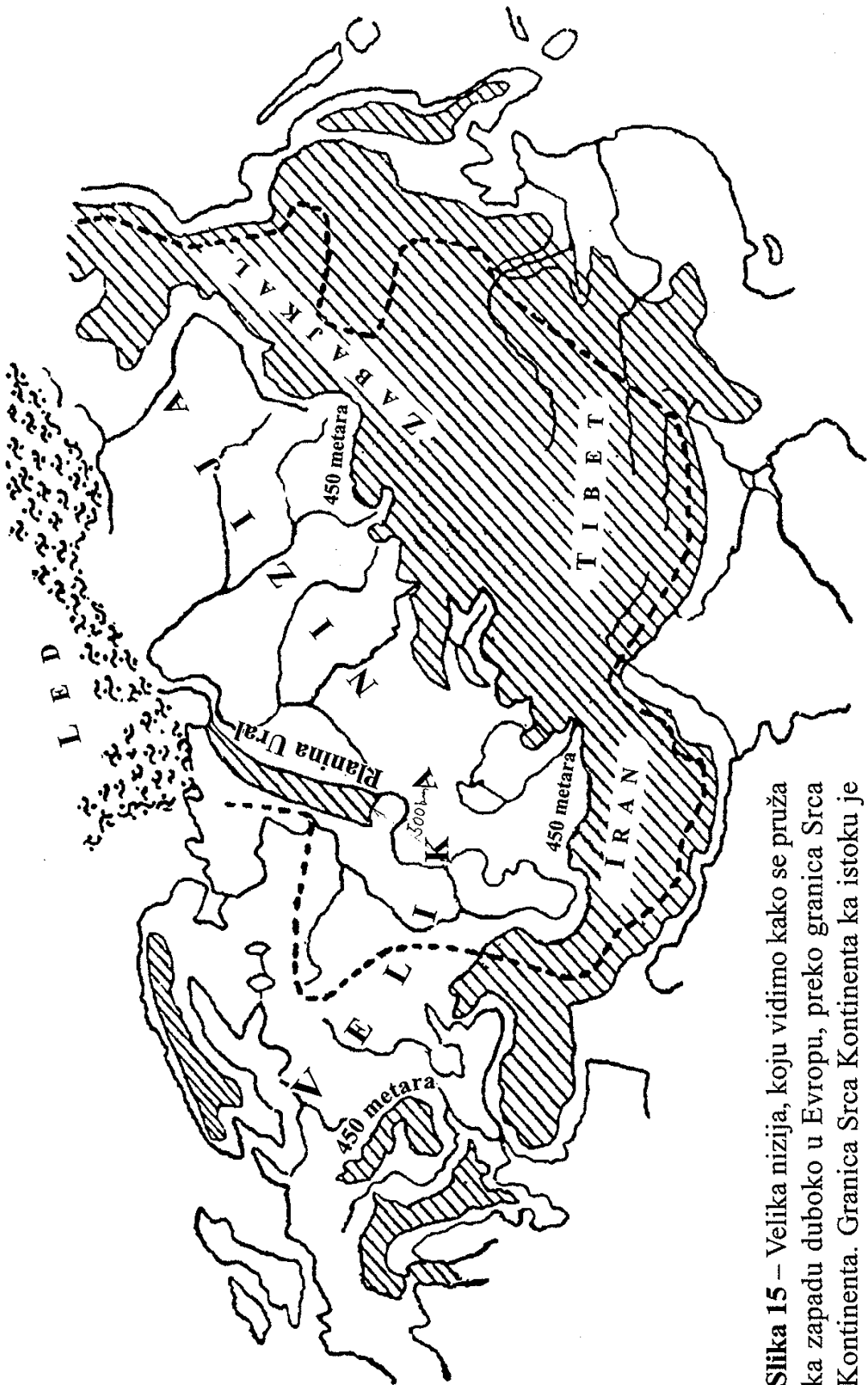
Sever, središte i zapad Srca Kontinenta čine ravnice, koje se dižu tek stotinak metara iznad morskog nivoa. U tom najvećem ravničarskom regionu na svetu nalaze se zapadni Sibir, Turkestan i basen Volge na evropskoj strani jer venac Uralskih planina, mada ima veliku dužinu, nema visinu koja bi bila značajna, i završava se nepunih 500 kilometara severno od kaspijske obale, ostavljajući širok prolaz iz Sibira u Evropu. Nazovimo ovu ogromnu ravnicu Velikom nizijom.

Na jugu se Velika nizija završava podnožjem visoravni, čija je prosečna nadmorska visina skoro hiljadu metara, dok se planinski venci sa nje dižu do dva i po kilometra. Ova visoravan na svojim širokim plećima nosi tri zemlje: Persiju, Afganistan i Beludžistan;⁶ zgodnije nam je da ih zajedno opišemo kao Iransku visiju.

4 Autor koristi grčke nazive za ove dve velike srednje-azijske reke; kod nas su uobičajeniji njihovi turski nazivi: Amu Darja i Sir Darja. (Prim. prev.)

5 Vidi primedbu 46 u III poglavlju. (Prim. prev.)

6 Beludžistan je zapadni, planinski deo današnjeg Pakistana. (Prim. prev.)

Slika 15 – Velika nizija, koju vidimo kako se pruža ka zapadu duboko u Evropu, preko granica Srca Kontinenta. Granica Srca Kontinenta ka istoku je ovde prikazana tako da obuhvati i gornje tokove velikih reka koje otiču u Pacifik i Indijski okean.

Srce Kontinenta, u smislu regiona koji se odvodnjava ka Arktiku ili unutar Kontinenta, obuhvata najveći deo Velike nizije i najveći deo Iranske visije; ono se, otuda, prostire do dugačke, visoke, izvijugane ivice koju čine Iranske planine, na čijoj daljoj strani se nalazi ulegnuće koje zauzimaju ravnicu Eufrata⁷ i Perzijski zaliv.

Da sada u mislima otputujemo u zapadnu Afriku. Tamo se, između geografskih širina Kanarskih i Zelenortskih ostrva nalazi pustinjska obala: upravo je karakter te obale, prisetimo se, tako dugo ometao napore srednjovekovnih moreplovaca da preduzmu putovanje na jug sa ciljem da oplove Afriku. Sa širinom od oko 1.600 kilometara, Sahara se prostire preko čitave severne Afrike, od Atlantskog okeana pa do doline Nila. Sahara nije u svim delovima potpuno beživotna; postoji više oaza – ulegnuća u kojima ima bunara što sežu do vode koja se duboko pod zemljom sakuplja na njihovom dnu, ili pak planinskih venaca koji povremeno uspevaju da nagomilaju kišonosne oblake – ali su to sićušni i raštrkani izuzeci na potpuno goloj, bezvodnoj površini koja je skoro iste veličine kao cela Evropa. Sahara je ostala najtrajnije prirodna barijera u svetu; kroz čitavu istoriju, ona je predstavljala barijeru između bele i crne rase.

Između Sahare i Srca Kontinenta nalazi se veliki zazor koji zauzima Arabija. Dve granice između kojih leži dolina Nila su poznate kao Libijska pustinja na zapadu i Arabijska na istoku; a daleko odatle, na daljoj strani donjeg toka Eufrata se nalazi oblast poznata kao Arabistan, odnosno zemlja Arapa. Prema tome, u potpunom skladu sa lokalnim nazivima, možemo smatrati da se Arabija prostire na nekih 1.300 kilometara između Nila i oblasti sa one strane donjeg Eufrata. Od podnožja planina Taurus, severno od Alepa,⁸ pa do Adenskog zaliva ovaj prostor meri 2.900

7 Misli se na Mesopotamiju; zaliv se ponekad naziva i Arapskim. (Prim. prev.)

8 Grad u severnoj Siriji, najveći posle Damaska. (Prim. prev.)